

Bertolt Brecht
Der aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui

Бэртальт БРЭХТ

УЗЛЁТ АРТУРА УІ, ЯКІ МОЖНА БЫЛО СПЫНІЦЬ

[Трагіфарс]

КАМУНІКАТ.ORG

*Пераклаў з нямецкай мовы
Васіль Сёмуха*

Дзейныя асобы:

Заклікач

Флэйк, Карузэр, Батчэр, Мальбэры, Кларк -- дзялкі, сябры ўправы трэста "Цвятная капуста"

Шыт, уладальнік параходства

Стары Догсбара

Догсбара-сын

Артура Уі, шэф гангстэраў

Эрнэста Рома, яго памочнік

Эмануэле Гіры -- гангстэр

Джусзэпэ Джывола-- гандляр кветкамі, гангстэр

Тэд Рэг, рэпарціёр газеты "Стар"

Докдэйзі

Боўл, касір у Шыта

Гудвіл і Гэфлз -- клеркі з гарадской управы

О'Кэйсі-- упаўнаважаны па расследаванні

Актор

Хук-- аптовы гандляр гароднінай

Падсудны Фіш

Абаронца

Суддзя

Урач

Пракурор

Жанчына

Малады Іна-- давераны Ромы

Нізкарослы чалавек

Ігнацій Дольфіт

Бэці Дольфіт-- яго жонка

Слугі Догсбара

Ахоўнікі

Гангстэры

Гандляры зелянінай з Чыкага і Цыцэра

Газетныя рэпарціёры.

П Р А Л О Г

Перад занавес выходзіць 3 а к л і к а ч. На заслоне вялікія афішы: "Новае пра скандал у доках", "Барацьба за тастамант і прызнанні старога Догсбара", "Сенсацыя на працэсе аб пажары на складзе", "Забойства гангстэра Эрнэста Рома ягонымі сябрамі", "Шантаж і забойства Ігнація Дольфіта", "Захоп гангстэрамі горада Цыцэра". За заслонуя аркестр ударных.

З а к л і к а ч

Шаноўная публіка, сёння ў нас пойдзе гаворка...
Эй, ціхаце вы там, галёрка!
І вы, мадам, здыміце свой капялюшык,--
Ага ж!... сёння мы вас крыху разварушым
Сканадальна-актуальным-- за гэтым разам--
Гісторыка-гангстэрскім паказам:
Пра будаўніцтва прычалаў і пра крэдыты,
Якімі займаліся ў Чыкага бандыты.
Пасля вам раскажуць нашы акторы
Пра завяшчанне сумленнага старца Дагсбора.
Пра пажар на складзе з судовым разборам,
Пра забойства Дольфіта, Ромы Эрнэста,
Пра росквіт славутага Капуснага трэста,
Пра тое, як Цыцэра і горад Чыкага
Апанавала гангстэрская шарага.
Тут пройдуць кар'ера Артура Уі -- бандыта,
Вяршкі мафіёзнага свету, яго эліта,
Убачыце мёртвых, жывых і прысных
Любімых у народзе і ненавісных,
Народжаных, узнесеных з разборам,--
Напрыклад вось, старац сумленны, добры Дагсбора.

Стары Д о г с б а р а з'яўляецца перад заслонай.

Душа твая чорная, галава сівая, не лысы,
Ну, кланяйся і тупай сабе за кулісы!

Стары Догсбара кляняецца, выходзіць.

А зараз... Ён сам. Наш Джывола рахманы--
Прадае кветкі і розныя там ікэбаны,
Ану ж, кульгавенькі, сей мамэнт
Пакажыся публіцы на камплімент!

Д ж ы в о л а з'яўляецца перад заслонай.

У яго на сінтэтычным паліве пашча,
Не суйцеся,-- з'есць і сыты калі, і нашча!
Ногі ў хлусні кароткія, а як у Джыволы?--
Ён толькі з выгляду кульгавы і кволы.

Джывола, кульгаючы, выходзіць.

Наш Гіры Эмануэле, супер-клоўн!
Славуты, вядомы! І ты, выходзь на паклон.

*Перад заслонай з'яўляецца Г і р ы, і махае рукою,
вітаючы публіку.*

Найвялікшы забойца, заплечны майстар!
Правальвай!

Раззлаваны Гіры выходзіць.

А вось з гангстэраў гангстэр!
Ён пеклам пасланы караць грахі і заганы,--
Перад ім нямеюць усе вядомыя нам паханы.
Вось ён -- выходзіць, глядзіць панура
Усемагутны і неўміручы Уі Артура.

*Перад заслонай з'яўляецца А р т у р а У і
і павольна праходзіць паўз рампы.*

Прыгледзьцеся, гэта ж вам другі Рычард Трэці:
Другога такога не знойдзеце нават у смеці!
З часу войнаў чырвонай і белай ружаў
Не было столькі слёз, як ад гэтага мужа!
Шаноўная публіка, з улікам таго, што вам міла
Дырэкцыя нашая пастанавіла:
Не шкадуючы тратаў і мускульнай сілы
Паказаць гэту драму ў высокім стылі.
Але папярэджу: ўсё будзе паводле праўды суровай,
Усё, што пабачыце, зусім не нова,--
Не выдуманая, не штукавана акторскай дрэсурай,
Не выпетрана, не вылегчана цэнзурай --
Усё, што пакажам -- суцэльная шчырасць сэрца,
І хай разуменнем у вас яна адзавецца.

*Музыка гучыць гучней і гучней, з ёю зліваецца трэск кулямётных
чэргаў; Заклікач выходзіць за заслону.*

1

А

*Сіці. Уваходзяць п я ц ь д з я л к о ў, сяброў Капуснага
трэста.*

Ф л э й к

Пракляты час!

К л а р к

Здаецца, наш Чыкага,
Нібы старая дзеўка, ідучы
Па малако, знайшла ў сваёй кішэні
Заместа грошай -- дзірку, усе манеты
У лужыне.

К а р у з э р

У той чацвер Тэд Мун
Мяне і каля сотні іншых склікаў
На смажаных фазанаў. І калі б
Прыйшлі мы, ўбачылі б, як з малатка
Ідзе ўся мэбля Тэда Муна. Сёння
Усё так проста. Ты -- мільянер,
А праз хвіліну -- галадранец. Морам
Яшчэ плыве сюды твая капуста,
А ўжо купляць няма каму ў Чыкага.

Б а т ч э р

Як гromу чыстым небе!

М а л ь б э р ы

"Клайв і Робэр"
Ужо ледзь дыхаюць!

К л а р к

Карміў Уілер
Усіх з часоў патопу і -- банкрут!

Ф л э й к

Кантора Дзіка Хавэлока -- спруцянела.

К а р у з э р

А Шыт? Куды падзеўся Шыт стары?

Ф л э й к

Няма калі яму сюды хадзіць.
Па банках бегас.

К л а р к

Ды ну? І Шыт?
(Паўза)
Мне ясна ўжо: капуснаму гешэфту
Цяпер у нашым горадзе -- хана!

Б а т ч э р

Сябры, не трэба ляманту і слёз,
Хто не памёр -- жыве!

М а л ь б э р ы

У дамівіне
Жывы таксама можа паляжаць.

Б а т ч э р

Не вешай носа! Гандляваць капустай--
Надзейны і здаровы бізнес. Горад,
Амаль пяцімільённы, галадаць
Не можа, будзь тут крызіс ці не крызіс,
А есці хочацца, гародніна
Патрэбная.

К а р у з э р

І як той гандаль?

М а л ь б э р ы

Слаба.

Адзін качан капусты на дваіх,
І тое -- у крэдыт!

К л а р к

Згніе капуста.

Ф л э й к

Дарэчы, за дзвярыма там чакіае
Прыёму нейкі тып, завуць -- Уі.

К л а р к

Ён гангстэр?

Ф л э й к

Ну, вядома. Падлы пах
Унюхаў і прыбег урваць кавалак.
Памочнік спадара Эрнэста Рома
Бажыўся даказаць зеляншчыкам,
Што ўсякая, не нашая капуста,
Здароўю шкодзіць. Абяцае нават
Падвоіць абарот, бо ён, гандляр,
Хутчэй капусту купіць, чым труну.

Нявесела смяюцца.

К а р у з э р

Нахрапісты нахаба!

М а л ь б э р ы (рагоча на ўсё горла)

Бомбы Мілса,

Гарматы Томпсана!-- вось вам і новы
Струмень крыві у гандлі! Бізнес наш
Адродзіцца і расквітнее зноў!
Прабеглі почуткі, што спім мы кепска,
І вось спадар Артура Уі прыходзіць
Да нас і прапануе нам паслугі,
А мы яшчэ капыліць губы будзем?!
Што ж, будзем выбіраць паміж Уі
І Арміяй ратунку -- дзе смачней?

К л а р к

Я думаю, ў Уі суп -- гарачэйшы.

К а р у з э р

Ганіце прэч!

М а л ь б э р ы

Не, толькі далікатна!
Хто ведае, што будзе з намі ўсімі?

Рагочуць.

Ф л э й к (да Батчэра)

А як там з Догсбара? Далі пазыку?

(*Да астатніх.*)

Мы з Батчарам шукалі выйсця, як нам
Без грошай пратрымацца хоць бы год?
І вось пастанавілі: мы заўсёды
Плацілі гораду падаткі спраўна,
Чаму ж бы горад нам цяпер не мог
Дапамагчы нейк выграбіцца з ямы
І даць пазыку -- скажам, на будоўлю
Прычалаў новых? Мы іх пабудуем,
Тады й гародніна таннейшай будзе.
Павагу Догсбара пасюдна мае
І мог бы ўладзіць... Так, а што ж ён кажа?

Б а т ч а р

Не хоча лезці ў гэту калатушу.

Ф л э й к

Не хоча? Чорт вазьмі, стары Дагсбора
Не хоча ў доках нам дапамагчы?

К а р у з э р

А я ж фінансаваў яго дарма
На выбарах.

М а л ь б э р ы

Нягоднік! Ён у Шыта
Служыў тракціршчыкам! Яшчэ не стаўшы
Палітыкам, ён еў хлеб трэста. Флэйк,
Вось вам удзячнасць! Вось яго мараль!
Без долараў не можа быць маралі!
Усе бягуць, як пацукі, на здраду
Гатовы сябар, прадае слуга
Гаспадара свайго,-- і наш тракціршчык,
Такі усмешлівы, адверне нос
І карабель пакіне! А мараль?
О, дзе ты, дзе ты ў крызісе мараль?!

К а р у з э р

Я думаў, што Дагсбора не такі!

Флэйк

А што сказаў стары?

Батчэр

Што ўсё -- афёра.

Флэйк

Афёра? Будаваць прычалы ў порце?

Мы тысячам людзей дамо занятак,

Дамо ім хлеб...

Батчэр

А ён не ўпэўнены,

Што будзем будаваць.

Флэйк

Якая ганьба!

Батчэр

Што -- ганьба? Наш падман?

Флэйк

Яго сумненне!

Кларк

Тады вазьміце іншага, які

Пазыку выб'е нам.

Мальбэры

Такія ёсць!

Такіх, як Догсбара, няма. Адзін,

Адзін ён сама ў акурат.

Кларк

На што?

Батчэр

Сумленны ён, і гэтым славіцца.

Флэйк

Пустое!

Батчэр

Імя сваё стары высока ставіць...

Флэйк

Пляваць! Найперш патрэбен нам крэдыт,

А на імя пляваць!

Батчэр

А не скажы!

Імя патрэбна. Пад імя -- і грошы.

Адно сумленнаму калі даюць,
Ніякіх лішніц не пытаюць, у яго
Патрабаваць няёмка і гарантый.
Наш Догсбара такі. Ён -- наш крэдыт!
Ён возьме на прынаду. У яго
Усе павераць. Нават той, хто ў Бога
Не верыць, Догсбара прымае сэрцам.
Праныра-біржавік ужо й сабе
Не давярае, да юрыста йдзе
З сваім юрыстам, а апошні цэнт
Нясе на захаванне Догсбара,
Чый на цвіку ў тракціры фартушок.
Сумленны ён. Пуд праўды ў ім. Дажыў
Да старасці, а слабасці не мае.
Я паўтараю, ён для нас -- знаходка,
Тым больш, калі будеш докі, і
Далей іх будаваць намеры маеш.

Ф л э й к

Яму цаны няма. Яго падтрымка--
Усім зарука ўдачы ў кожнай справе,
Але, баюся, нас не падтрымае.

К л а р к

Ён скажа: "Горад наш не міска з супам".

М а л ь б э р ы

І: "Ўсе-- за горад, горад-- за сябе!"

К а р у з э р

Стары без пачуцця гумору.

М а л ь б э р ы

Думкі

Мяняе не часцей, чым порткі. Горад
Яму не проста пабудовы, дзе
Жывуць і б'юцца людзі за біфштэкс,
За хлеб, за грошы, горад -- гэта кніга,
Як тая Біблія. Ён мне агідны.

К л а р к

Ніколі сэрцам з намі ён не быў.
Дык што яму капуста? Транспарт наш?
Няхай усё згніе,-- не варухне
І пальцам. Дзевятнаццаць год, а мо
І цэлых дваццаць, ён у нас бярэ
На выбары багата грошай. Толькі ж
Капусту бачыў на талерцы. Вокам
Не глянуў у гараж ні разу.

Б а т ч э р

Праўда.

К л а р к

К чарцям сабачым!

Б а т ч э р

Не чарцям, а нам!

Ф л э й к

Навошта нам ён? Кларк сказаў, што нас
Ён не прымае.

Б а т ч э р

Так, і Кларк сказаў
Прычыну гэтага.

К л а р к

Стары Догсбора
Не ведае, дзе Бог жыве, стары
Жыве на іншым свеце.

Б а т ч э р

Так. Не знае,
Не ведае, чым мы жывём, ніколі
Не быў у нашай скуру. Што ж -- пытанне:
Як нам яго прымусіць пабываць
У нашай скуру і на нашым месцы?
Шкада. Але хай вучыцца пархаты.
Паслухайце сюды, я маю план!

*З'яўляецца надпіс, які нагадвае пра падзеі нядаўняга
мінулага.*

Б

Каля ўваходу на таварную біржу. Ф л э й к і Ш ы т.

Ш ы т

Ад Понція я лётаў да Пілата.
Пілат паехаў. Понцій мыўся ў лазні.
Цяпер сваіх былых сяброў мы бачым
Са спіны толькі -- ўсе бягуць ад нас.
Цяпер і брат, каб не спаткацца з братам,
Па боты да старызніка бяжыць --
Каб толькі не абрабавалі іх.
Партнёры так баяцца, што не могуць
Па імені адзін аднога зваць
На людзях. За кішэні ўсе баяцца.

Ф л э й к

Ну што вы скажаце на прапанову?

Ш ы т

На вашу прапанову? Прадаваць?
Я -- не! За чаявыя вам падай
Абед пад чарку ды яшчэ й падзяку
За ўсё прапітае. А што пра вас
Я думаю, -- лепш не скажу!

Флэйк

Ды хто ж
Вам на дурніцу грошы дасць?

Шыт

Я пэўны,
Што на сяброў разлічваць сёння нельга.

Флэйк

Так, грошы сёння дарагія.

Шыт

Таму,
Каму найбольш патрэбныя яны.
Найлепей ведае пра гэта сябар.

Флэйк

Ты параходства не ўтрымаеш.

Шыт

Што ты?
Я маю жонку, -- ці ўтрымаю? Ты
Мне сябар, ведаеш усё!

Флэйк

Калі
Ты прадасі...

Шыт

Дык патану не сёння...
Але... ну што ты маеш з параходства?

Флэйк

Няўжо ты не падумаў, што табе
Паможа трэст?

Шыт

А не падумаў нават.
Ды што я? А і ў голаў не прыйшло,
Што вы працягнеце руку, але
Абы каб толькі не абраваць?

Флэйк

Ў бядзе -- не сябар злосць, не дапаможа.

Шыт

Не горшы сябар за другіх, мой Флэйк.

Праходзяць трое -- гангстэр Артура Уі, яго памочнік Эрнэста Рома і яго ахоўнік. Уі пільна глядзіць на Флэйка, быццам чакаючы, што той заговорыць, а Рома, ужо прайшоўшы

міма, злосна абарочваецца.

Шыт

Хто гэта?

Флэйк

Гангстар Уі. Што ж бо, Шыт,
Ці прадасі нам параходства?

Шыт

Ён

Хацеў з табой пагаварыць.

Флэйк (злосна смяецца)

Нам гэты

Шалёны гангстар не дае спакою.
Ён прапануе прадаваць капусту
Пад рэвальверам. Так, цяпер такое
Усюды ў нас; наш горад гіне, горад
Гніе ад пошасці дурной праказы.
Адкуль прыйшло ўсё гэта? На якой
Памыйніцы расплоджвалася ліха?
Шантаж, забойствы, гвалт, разбой, насілле,
Іх "рукі ўгору!", іх "Ратуйся!". Гэта
Ўсё выпаліць агнём!

Шыт (востра зірнуўшы на яго)

Але хутчэй,

Каб нам самім не заразіцца.

Флэйк

Ну,

Дык прадасі нам параходства?

Шыт (адступіўшы і глядзячы на суб'ядніка)

Так!

Тут падабенства ёсць. Бадай што з тым,
Хто толькі што прайшоў. Хай не адразу
Яно відаць, але ўсё ж пазнаецца.
На дне у сажалцы мы бачым вецце
Зялёнае і коўзкае, як змеі.
Што гэта -- змеі ці там толькі вецце?--
Не разбярэш. Ты, Флэйк, не дужа крыўду й,
Ты на Эрнэста Рому так падобны,
Нібы галіна на змяю. Цяпер,
Цябе й яго пабачыўшы, мяркую,
Што падабенства заўважаў раней,
Але яму не надаваў значэння.
Флэйк, паўтары мне: "Прадасі ці не?".

Той самы голас... Не, ты лепей крыкні:
"Стой, рукі ўгору!" Гэтага ж ты хочаш?

(Падымаючы абедзве рукі.)

Флэйк, я здаюся. Тут ты перамог.
Я параходства трэсту прадаю.
А плата?-- дай мне выспятка пад зад!

Ф л э й к

Ці ты здурэў?

Ш ы т

Хоць не, а быў бы рады!

2

*Рэстаран Догсбара. Д о г с б а р а і я г о с ы н спалоскваюць
шклянкі.*

Уваходзяць Б а т ч э р і Ф л э й к.

Д о г с б а р а

Дарма вы тут! І вашы прапановы,
Усе, як рыба здохлая, смярдзяць.

Д о г с б а р а-с ы н

Не хоча бацька.

Б а т ч э р

Ну, тады не трэба.

Забудзь пра іх, стары. Як не, дык не.

Д о г с б а р а

Усё лухга, усё падман! Прычалы...
Не будзе іх!

Д о г с б а р а-с ы н

Не хоча бацька.

Б а т ч э р

Добра,

Пра тое годзе.

Д о г с б а р а

Гарадская каса --

Не міска супу, каб усякі соваў
Туды сваю нявымытую лыжку.
Ды, чорт вазьмі, ваш бізнес хоць куды!

Б а т ч э р

А што казаў я, Флэйк? Вы -- песіміст!

Д о г с б а р а

Быць песімістам -- здрада! Не губіце

Сябе напу ста. Гандляваць капустай--
Святая справа. Бо яна -- як хлеб.
Як мяса. Хлеб і мяса з зелянінай
Патрэбны людзям. Вось, падай я ім
Сухі біфштэкс без каліва гарніру,
Катлету без гарошку, без пюрэ --
І прападу тады я без кліентаў.
Сёй-той, бывае, муляецца, крэкча,
Баіцца лішняе пераплаціць,
Ніяк не важыцца купіць касцюм...
А на гародніну заўсёды знойдзе
Ён дзесяць цэнтаў. Так што, хлопцы, дружна!
Не бойцеся! Смялей! Напору болей!

Ф л э й к

Цябе паслухаеш, стары, і лёгка
На сэрцы робіцца.

Б а т ч э р

Пацеха й годзе --
Што Догсбара такі упарты, цвёрды,
Калі заходзіць пра капусту. Мы ж,
Мы да цябе прыйшлі не проста так.
Пазыка нам не трэба, за пазыку
Не бойся, нам зусім другое трэба.
Ты будзеш толькі рады, Догсбара.
У чэрвені якраз было, ты помніш,
Дзясяткі два гадоў таму назад,
Калі, аддаўшы лепшыя гады
На росквіт наш, пайшоў ад нас служыць
Ты гораду Чыкага. І не стаў бы
Наш горад тым, чым ёсць ён сёння. Толькі ж
І трэст не быў бы тым, чым ёсць, калі б
Яму памог Чыкага! І я вельмі рады,
Што нашы справы шчыра ты прымаеш.
Бо мы рашылі урачыста дату
Адсвяткаваць і даказаць табе,
Як мы цябе, стары, высока цэнім,
Цябе і ўсе твае паслугі трэсту.
Чым даказаць? Табе падносім пачак,
На дваццаць тысяч акцый. Вось, прымі
Пакет кантрольны акцый параходства.
(Кладзе на стол пакет акцый.)

Д о г с б а р а

Што гэта, Батчэр?

Б а т ч э р

Догсбара, скажу
З усёю шчырасцю: у нас у трэсце
Чуллівых душ не дужа шмат; але,
Калі мы ўчора твой адказ пачулі,
Адказ без хітрыкаў і цырымоній,

На просьбу ідыёцкую пазыку
Нам удзяліць, тут і пазналі мы
Старога друга, добрага Дагсбора.
Прызнацца сорамна! -- у многіх слёзы
На вочы нагарнуліся. "Так,--
Сказаў адзін (не бойся, Флэйк, імя
Ягонага не назаву),-- пайшлі,
Дальбог-дальбог, мы гібельнай дарогай!"
Паўстала паўза, Догсбара, і вось
Тут нарадзілася і прапанова.

Д о г с б а р а

Флэйк, Батчэр, што ўсё гэта азначае?

Б а т ч э р

Ну, як што? Як што?-- Наша прапанова!

Ф л э й к

І ты прымі яе, стары. Вось ты
Стаіш тут перад намі, ўвасабленне
Сумлення грамадзянскага і цноты...
Ты, шклянкі мыючы, змываеш бруд
І з нашых душаў, Догсбара! А ты ж
Не багацейшы за сваіх кліентаў.

Д о г с б а р а

Не ведаю, што вам сказаць.

Б а т ч э р

А ты маўчы --

Бо ты сумленны чалавек. Вазьмі
Пакет, табе спатрэбіцца. Ты знаеш,
Нячаста нам сумленна грош даецца.
Вось і сыноч твой тут... Пра сына думай!
Вядома, гонар даражэй за чэк,
Але ж і грошы рэч! Вазьмі пакет!
Мы верым, што ніякіх крыўд не будзе.

Д о г с б а р а

А параходства, Шыт?

Ф л э й к

Зірні ў акно.

Д о г с б а р а (каля акна)

Я дваццаць год гляджу на параходства...

Ф л э й к

Пра гэта мы падумалі.

Д о г с б а р а

А Шыт?

Флэйк

Ён будзе узначальваць гандаль півам.

Батчэр

Ну што, дык згода?

Догсбара

Гм, а параходствы

За так не аддаюць.

Флэйк

Не бойся, дружа!

Вядома, дваццаць тысяч нам таксама

Не лішнія цяпер, калі з пазыкай

Так прагарэла ў нас.

Батчэр

Пакеты акцый

Пускаць на рынак -- не зусім выгода.

Догсбара

Ну, гэта ўжо на праўду больш падобна.

Што ж, справа неблагая, калі толькі

Асобых там умоў...

Флэйк

Умоў ніякіх.

Догсбара

Дык кажаце вы, дваццаць...

Флэйк

Гэта многа?

Догсбара

Не, не... Няўжо вось гэта параходства,

Дзе я тракціршчыкам служыў... Ну, што ж,

Калі ніякіх тут ашукаў... Што,

Вы адмаўляецеся ад пазыкі?

Флэйк

Так.

Догсбара

Ну, тады вядома... Сынку мой,

Ну вось табе... А я падумаў быў,

Што вас пакрыўдзіў... Аж такая справа!

Глядзі, сыноч, здараецца, што часам

І за сумленнасць плацяць. Праўда ваша:

Ён можа ўспадкаваць маё імя,

Імя сумленнае, і больш нічога,

А колькі ад галечы зла!..

Б а т ч э р

Прымі

Дарунак наш, і знікне непамысны
Той прысмак ад нягглай прапановы!
Тады і мы свабодна па парады
Прыходзіць будзем, і навучыш нас,
Што нам рабіць, каб гонару не страціць,
І каб сумленнасцю не паступіцца.
Тады ты будзеш наш -- душой і целам,
Бо будзеш звязаны агульнай справай
І станеш сябрам трэста. Ну, дык згода?

Д о г с б а р а (*хапае яго за руку*)

Батчэр, Флэйк, бяру.

Д о г с б а р а - с ы н

Згадзіўся бацька.

З'яўляецца надпіс.

3

*Піўнушка пры букмекерскай канторы на 122-й стрыт.
А р т у р а У і і ягоны памочнік Э р н э с т а Р о м а
з ахоўнікамі слухаюць радыё -- пра ход скачак.
Каля Ромы -- Д о к д э й з і.*

Р о м а

Артура, слухай, што скажу -- адкінь
Сваю блазлоту і дурную скруху
І думкі марныя,-- патрэбны дзеі.
Пра тое толькі і гаворыць горад.

У і (*горка*)

Што горад мне! Лухта! Ніхто
Мяне не ведае й не помніць тут.
Не мае горад памяці. Тут слава
Не вечная. Прайшоў заледзьве месяц,
А ўжо забыліся пра сто налётаў.
І мы забылі ўсё.

(Праглядае газеты.)

Маўчыць і маўзер,
Маўчыць і прэса. Ўсіх пазабівай,--
А не скажу, што слоўца надрукуюць.
Не ўчынак варты, варты ўплыў ягоны.
А ён залежыць ад майго рахунка.
Ну ж, карацей, зайшло аж так далёка,
Што ўсіх пашлю к чарцям сабачым.

Р о м а

Хлопцы,

Як грошы скончыліся,-- падурэлі;
Але найгоршае: гультайства іх псуе.

Яны страляюць па тузах віновых,
А не па людзях. Гэта -- нездарова.
Артура, мне у штаб заходзіць гідка.
Мне іх шкада. Я ім гляджу у вочы
І сіл не маю абяцаць бясконца.
З гароднінай прыдумаў ты выдатна,--
Цудоўны рэкет. Што ж мы тут сядзім!?

У і

Яшчэ не час, цяпі, яшчэ зарана.

Р о м а

"Зарана"-- добра! Ёжо каторы месяц,
Як з трэста выгналі цябе, сядзіш
І толькі план за планам выстаўляеш.
Баішся трэста ты, за свой хрыбет
Баішся. А з паліцыяй сустрэча
У банку Гарпера цябе зламала,
Дагэтуль лыткі млеюць.

У і

Там стралялі.

Р о м а

Стралялі у паветра. Ну, і што?

У і

Калі б не тья двое, сведкі, сёння
Сядзеў бы я ў турме! А суд! Ніякай
Спагады да мяне!

Р о м а

Адной капусты

Замала для стральбы, яна -- не банк.
Пачнём з Дзесятай стрыт -- паб'ём ушчэнт
Вітрыны крам і газай абальём
Капусту, пасячом, патрушчым мэблю,
Падпалім крэслы, лаўкі, так і дойдзем
Да Сёмай стрыт. Эмануэле Гіры
Пасля заявіцца да іх у фраку
З гваздзічкам у пятліцы і купцам
Ахоўваць іх запрапануе. Дзесяць
Працэнтаў з выручкі -- гатоўкай.

У і

Не.

Мне самаму ахова -- да зарэзу.
Ад паліцэйскіх бараніць мяне--
Патрэба першая, і ад судоў,
А там ужо я ўбараню другіх.
(Змрочна.)

Пакуль суддзю не пакладу ў кішэню,
Пакуль не возьме грошы ад мяне,

Я -- смецце, пыл. І кожны паліцэйскі
Заб'е мяне, застукаўшы на сейфе.

Р о м а

Тады нам застанеца толькі план
Джыволы. У яго сабачы нюх
І хватка. Кажа: трэст "Цвятной капусты
Гнілізнаю прасмерд", -- і мусіць, праўда.
Пра тое плёткі ходзяць з тога дня,
Калі стары Догсбара ўзяў пазычку.
І вось чыкагцы мелюць языкамі,
Што нешта тут нячыста: дзе прычалы?
Куды падзеліся прычалы? Зрэшты,
Сам Догсбара падтрымлівае трэст.
Стары сваё імя высока ставіць
І ўблытвацца не будзе у афёры.
А, глянь, да нас сюды ідзе сам Рэг,
Рэг-рэпарцёр! Ну, гэты знае ўсё!

Р э г (нападнітку)

Хэло, Эрнэста Рома! Уі, хэло!
Што там у Капуі чуваць?

У і

Дзе, дзе?

Р э г

У Капуі. Там войска Ганібала
Калісьці згінула з пустой раскошы
І ад бяздзеяння.

У і

Ідзі ты к чорту!

Р о м а (Рэгу)

Ну, годзе ўжо! Лепш раскажы нам, Рэг,
Які кавалак трэсту адваліў
На гандаль чортавай капустай горад?

Р э г

А вам чаго так галава баліць?
Ці, можа, й вам на ўме капуста тая?
Ўсё ясна! Вам -- пазыка? А Догсбара
Ўсё чыста зладзіць.

(*Пераймаючы голас Догсбара.*)

"Горад не дазволіць,
Каб заняпаў такі кавалак ладны
У эканоміцы". Муніцыпальны
Савет аж душыцца ад слёз... Капуста
Расчуліла савет, а браўнінг твой,
Артура, не расчульвае нікога.

Усе рагочуць.

Р о м а

Ён не ў гуморы, не дражні яго!

Р э г

Што ж, разумею. А Джывола, кажуць,
Да Аль Капонэ перабег.

Д о к д э й з і (*моцна п'яная*)

Хлусня!

Джузэпэ не чапай!

Р э г

Няўжо, Докдэйзі,
Ты ўсё яшчэ любоўніца Джыволы?

(*Прадстаўляе яе.*)

Чацвёртая любоўніца другога

Памочніка

(*паказваючы на У і*)

амаль патухлай зоркі

Чортведама якой велічыні.

О, горкі лёс!

Д о к д э й з і

Заткніце падлу храпу!

Р э г

Нашчадкі гангстэрам вянкоў не носяць.

Натоўп герояў вышукае новых.

Кумір мінулы вымра і саступіць

Свой трон наступнаму. "О людзі, людзі,

Я ж вас параніў!" -- "Што, калі?" -- "Было!" --

"Усё загоілася." -- "А на целе

Праходзяць шнары разам з целам" -- "Што?

На свеце, дзе ніхто не заўважае

Добра, ліхое ўсё слядоў таксама

Не пакідае?" -- "Не!" -- "О свет гнілы!"

У і (*гаркае*)

Заткніце храпу падлу!

Ахоўнікі набліжаюцца да Рэга.

Р э г (*бялее*)

Ціха, ціха,

У і, -- я прэса!

Наведнікі піўнушкі ўскокваюць.

Р о м а (*выштурхвае Рэга*)

Ты усё сказаў,

Ідзі, ідзі дамоў, хутчэй!

Р э г

Бывай!

Піўнушка пусцее.

Р о м а (да Артура У і)
Нервовы стаў ты.

У і
Станеш тут! Прыдуркі,
Як гаўняка, нагой шпыняюць!

Р о м а
Гэта
Таму, што ты перапускаеш ім.

У і (змрочна)
Дзе Г і р ы? дзе юрыст з "Цвятной капусты"?

Р о м а
Казаў, у тры гадзіны будзе тут?

У і
А што за плёткі ходзяць пра Джыволу
і Аль Капонэ?

Р о м а
А так, нішто. Капонэ быў у лаўцы
Джыволы і купляў вянкi.

У і
Каму?

Р о м а
Прынамсі, не для нас.

У і
Не паручуся.

Р о м а
А не скажы! Ты сёння дужа змрочны.
Ніхто не думае пра нас.

У і
З дзярмом
Лепш абыходзяцца, чым з намі! Здрадзіць
Джывола нам пры першай жа няўдачы.
Калі ж нам пафарціць, тады ён наш!

Р о м а
А вось і Гіры!

Уваходзяць Э м а н у э л е Г і р ы, з ім бывалы

праходзімец Боўл.

Гіры

Шэф, вось прадстаўнік
Ад трэста.

Рома (Боўлу)

Ты і ёсць юрист з "Капусты"?

Боўл

Нядаўна быў. Ды тыдзень вось ужо,
Як той стары сабака...

Гіры

Ён "Капусту"
І што капустай пахне -- зненавідзеў.

Боўл

Мяне стары Догсбара...

Уі (нерабіваючы)

Што -- Догсбара?

Рома

Якія у цябе гешэфты з ім?

Гіры

Таму я і прывёў яго!

Боўл

Мяне
Прагнаў Дагсбора.

Рома

З параходства Шыта?

Боўл

Так, з параходства Догсбара. Ён там
З пачатку верасня іх новы шэф.

Рома

Ды што ты?

Гіры

Параходства Шыта ўжо
Належыць Догсбара. Боўл бачыў сам,--
Як акцыі перадалі яму.
Пакет "Цвятной капусты". Уручаў
Сам Батчэр...

Уі

Ну і што?

Б о ў л

А тое, што
Ганебна...

Г і р ы

Што, не разумееш, шэф?

Б о ў л

Догсбара дамагаўся ад уладаў
Асігнаванняў для "Капусты"...

Г і р ы

...тайна
Ва ўправу трэста ўлез!

У і (*пачынае нешта разумець*)

Ну, значыць -- хабар!
Авой, стары па горла у гаўне!

Б о ў л

Пазыка дадзена была "Капусце",
Але праз параходства. Ну, праз нас.
Я асабіста падпісаў кантракт
За Догсбара, а не за Шыта.

Г і р ы

Брава!
Вось вам і Догсбара! Усе крычаць:
Сумленны, непадкупны, шчыры, чысты!
А ён -- старая шыльда, вось хто ён!
Старэча беззаганная, чысцоля!

Б о ў л

Мяне турнуў за дробязную трату,
А сам... Старая піна!

Р о м а

Спакайней!
Не ты адзін, другім таксама кроў
Кіпіць, калі такое бачаць. Што
Ты сам пра тое думаеш, Артура?

У і (*наказвае на Боўла*)

Ён можа прысягнуць?

Г і р ы

Вядома, можа!

У і (*раптам выпростаецца*)

За ім сачыце! Рома, нам пара!
Вялікія чакаюць справы нас!

*У і шпарка выходзіць, за ім Эрнэста Рома і
ахоўнікі.*

Гіры (ляпае Боўла па плячы).
Ты пэўна запусціў у ход матор
Такі, што нам...

Боўл
... няблага піць барыш?

Гіры
Барыш за намі не закісне!

З'яўляецца надпіс.

4

Летнік Догсбара. Догсбара з сынам.

Догсбара
Няварта мне было браць гэты летнік.
Мне акцыі ўручылі, ну і што?
Тут не прычэпішся.

Догсбара-сын
Тут чыста ўсё.

Догсбара
Я дамагаўся займу, бо на скуры
Сваёй адчуў, як лёгка можа трэст
У поўным росквіце, калі ў яго
Не хопіць грошай, ляснуцца умомант.
Але, што стаўшы шэфам параходства,
Я летнік гэты ўзяў, а ўжо тады
Пачаў змагацца за пазыку, тайна
Пазыку ўзяў сабе, -- дарма, дарма.

Догсбара-сын
Такі дарма.

Догсбара
Сыноч, благі учынак.
Не трэба мне было браць летнік гэты,
Каб ён згарэў!

Догсбара-сын
Такі было не трэба.

Догсбара
У пастку ўлезлі мы.

Д о г с б а р а - с ы н
Такі улєзлі.

Д о г с б а р а

Ты бачыў, як, бывае, хітры, спрытны
Тракціршчык воблаю бясплатнай часам
Бярэ на шворку госця? Трата -- дробязь,
Затое рыба просіць піць. Вось так
Мяне злавілі на пакунак акцый.

(Паўза.)

Праклятаю пазыкаю ва ўправе
Ўжо зацікавіліся, грошай бо
Ужо няма. А бралі Кларк і Батчэр,
Браў Флэйк, Карузэр, я таксама браў,
Тым часам не было й няма цэменту!
Яшчэ няблага, што па просьбе Шыта,
Нікому я нічога не казаў,
І аніхто не ведае нічога,
Што я да параходства нешта маю.

С л у г а *(уваходзіць)*
Тэлефануе містэр Батчэр.

Д о г с б а р а
Сын,
Пагавары з ім.

*Догсбара-сын выходзіць са слугою.
Чуваць далёкі звон.*

Што там Батчэр хоча?

(Глядзіць у акно.)

Люблю я гэтыя таполі, выгляд
На возера, дзе хвалі серабрацца.
І тое, што не пахне півам тут.
Прыгожыя вяршаліны ялін,
Зялёна-шэрыя. А іх камлі
Нібы з цялячай скуры, без якое
Калісьці сцэджвалі мы з бочак піва.
Галоўнае ж, вядома, што таполі!
Таполі. Гм! Нядзелька сёння ў нас.
Званы гудуць. О, колькі ў гэтым свеце
Затоілася зла! Што Хоча Батчэр?...
Чаго хацець ён можа у нядзелю?..
Не, гэты летнік...

Д о г с б а р а - с ы н

Батчэр мне сказаў:

Пастанавіла гарадская ўправа,
Каб сёння ноччу глянуць на будоўлю
Прычалаў для "Цвятной капусты". Тата,
Ты?..

Догсбара

Камфару!

Догсбара-сын (*падае лякарства*)

Вось.

Догсбара

Чаго там хоча Батчэр?

Догсбара-сын

Прыбыць.

Догсбара

Сюды? Я не прыму яго.

Я хворы. Сэрца.

(*Устае. Велічна.*)

З гэтай бруднай справай

Я звязвацца не буду. Ёсё жыццё

Ішоў я роўнаю дарогай, горад

Пра гэта ведае.

Догсбара-сын

Сапраўды так.

Слуга (*уваходзіць*)

Там нейкі містэр Уі у прыходжай

Чакае вас.

Догсбара

Той гангстэр?

Слуга

Так, я бачыў

Патрэт ягоны у газеце. Кажа,

Што Кларк яго прыслаў.

Догсбара

Гані ў каршэнь!

Дык кажа, Кларк прыслаў? Пашлі яго...

Бандытаў шлюць?.. Я ім...

Уваходзяць Артура Уі і Эрнэста Рома.

Уі

Вы містэр Догсбара.

Догсбара

Ідзіце прэч!

Рома

Не трэба нерваў! Сёння ў нас -- нядзеля.

Догсбара
Вы чулі? Прэч!

Догсбара-сын
Вам бацька кажа -- прэч!

Рома
Пляваць, хай кажа, мы яго не чуем.

Уі (не кранаючыся з месца)
Містэр Догсбара.

Догсбара
Дзе слугі? Кліч
Паліцыю!

Рома
Сыноч, не бегай марна,
Унізе хлопцы там,-- а што, калі
Цябе не зразу меюць правільна?

Догсбара
Насілле? Гвалт?

Рома
Не гвалт, а угаворы!

Маўчанне.

Уі
Догсбара, вам яшчэ я не знаёмы,
Хіба што нешта чулі краем вуха.
Догсбара перад вамі тут няшчасны,
Недаацэнены усімі скрозь.
Яго клялі зайздроснікі ліхія.
Я -- сын кварталаў Бронкса, беспрацоўным
Пачаў свой шлях жыццёвы у Чыкага,
І не скажу, што шлях няўдалы быў!
Амаль пятнаццаць год таму назад
Са мной было сем хлопцаў, як і я,
Рашучасці і светлай прагі поўных
Зарэзаць на абед сабе карову
Любую, што пад небам ходзіць. Сёння
Нас дваццаць пяць, а потым будзе болей.
Спытаеце: што трэба ад мяне
Артура Уі? Аднаго: прызнання.
Я не хачу лічыцца прайдзісветам,
Авантурыстам і лаўцом удачы!
(Пракашліваецца.)
А больш таго хачу, каб ува мне
Паліцыя не памылялася,
Бо я цяну яе. Таму прашу
(А я прасіць не звыклы), ды прашу

Закінуць за мяне слаўцо-другое,
Калі патрэба выпадзе.

Д о г с б а р а (не верачы вушам)

Каб я

За вас даваў зарукі?

У і

Пры патрэбе.

Залежаць будзе ад таго, наколькі
Паладзім з гандлярамі зелянінай...

Д о г с б а р а

А вам што да іх гандлю?

У і

Я скажу.

Хачу узяць іх пад сваю апеку,
Пад абарону. Калі трэба будзе,
І зброяю абараняць.

Д о г с б а р а

Пакуль

Ніхто, здаецца, ім не пагражаў.

У і

Дагэтуль -- так! А я гляджу наперад,
І я кажу: а ці навечна так?
Чыкагская паліцыя была
І ёсць прадажная,-- ці ж доўга тут
Гароднінаю гандляваць спакойна?
Зладзеі заўтра абяруць і крамы,
І касы... Дык няўжо ж ніхто не схоча
Нам за ахову заплаціць?

Д о г с б а р а

Наўрад.

У і

Ну, можа, й не. А гэта ж толькі значыць,
Што гандляры сваёй карысці ў тым
Не бачаць. А тым часам ён, гандляр,
Прыстойны, дробны, блізарукі-- ён
Патрэбу мае ў моцным кулаку.
Ён трэсту абавязаны усім,
Ды гэтага не ўсведамляе толькі.
І ў гэтым бачу я свой абавязак,
І трэст патрэбу мае ў абароне.
Дастань кашэль! Плаціць не можаш? Што ж --
Дык гандаль зачыняй! Слабому -- смерць!
Такі закон прыроды. Карацей --

Патрэбен трэсту я.

Д о г с б а р а

Што мне да трэста,
І што мне да "Цвятной капусты"? Мне
Здаецца, пераблыталі вы адрас.

У і

Пра тое потым. А пакуль скажу:
"Цвятной капустце" кулакі патрэбны.
Даю вам дваццаць пяць маіх арлоў.

Д о г с б а р а

Магчыма, што замест канторскіх кнопак
Гарматы хоча трэст купіць, магчыма,--
Ды не ўваходжу я ў яго.

У і

Пра тое
Пасля. Вы скажаце: як дваццаць пяць
Хлапцоў па трэсце швэндацца пачнуць,
Хто можа паручыцца, што на гэтым
Не прагарым? Адказ мой вельмі просты:
Хто плаціць, той і сілу мае!
Хто раздае канверты з платай? Вы.
Дык як жа я магу на вас напасці?
Апроч таго я вас цаню высока,
Тут веры дайце! А ці шмат у нас
Хаўруснікаў, прыхільнікаў. Прыходзяць,
Сыходзяць, засталося, можа, з дваццаць
Тых рызыкантаў, што са мною. Вы --
Мой ратаўнік. Без вас -- хана і мне.
Па-чалавечы сёння вы павінны
Ад ворагаў уратаваць мяне.
І, шчыра кажучы вам,-- ад сяброў.
На карту я паставіў, што ствараў
Пятнаццаць год! Дык будзьце ж чалавекам!

Д о г с б а р а

Ну што ж, я буду чалавекам, добра,
І клікну паліцэйскіх.

У і

Паліцэйскіх?

Д о г с б а р а

Так, паліцэйскіх.

У і

Значыць, чалавекам
Не хочаце вы быць, дапамагчы?
(Крычыць.)
Тады я не прашу, а патрабую...

Зладзей! Пра вас я ведаю усё!
І выкрыю! Вы -- аферыст! Махляр!
Вы ўхляпаліся ў брудную афёру
З прычаламі! І параходства Шыта --
Не Шытава, а ваша! Не змушайце
Мяне на меры крайнія! Праверка
Ужо назначана...

Д о г с б а р а (*увесь збялены*)

Яе не будзе.

Мае сябры...

У і

Сяброў ужо няма.

У вас ужо няма сяброў, а заўтра
Не атрасеце ворагаў. Уі,
Адзін Уі уратаваць вас можа!

Д о г с б а р а

Праверкі мне не зробіць, Можа так
Абразіць хто мяне захоча? Я--
Сівы старэча...

У і

Так, сівы і белы,

Ўсярэдзіне ж -- суцэльна чорны, ўвесь.
Паслухайце сюды, Дагсбора!

(*Спрабуе ўзяць таго за руку.*)

Вы ж --

Разумны чалавек! Дазвольце вас
Уратаваць! Скажыце толькі слова--
І знішчу кожнага, хто вас крапе.
Прашу ў вас дапамогі, заклінаю!
Бо як што не згаворымся мы з вамі,
Дык як вярнуся да маіх малоўцаў?

(*Плача.*)

Д о г с б а р а

Ніколі! Я не зблытаюся з вамі,
Хай лепей смерць!

У і

Вядома, лепей. Знаю.

Мне сорак год і я -- пустое месца.
О, памажыце!

Д о г с б а р а

Не!

У і

Апошні раз

Прашу! Бо знішчу вас!

Д о г с б а р а

Пакуль жыву,
Вам рэкет на гародніне не ўдасца.
Вы чулі? Не! Гатовы пабажыцца!

У і (з годнасцю)

Мне сорак год, вам -- восемдзсят. Значыць,
Дасць Бог, перажыву вас, Догсбара,
І гандлем апаную!

Д о г с б а р а

Бог не дасць!

У і (Эрнэста Рому)

Хадзем.
(*Ветліва пакланіўшыся, выходзіць з Ромам.*)

Д о г с б а р а

Мне душна! Вой, якая морда!
Якая морда! Не, навошта я
Прыняў быў гэты летнік. Не, яны
З праверкаю яўляцца не пасмеюць!

Уваходзяць Г у д в і л і Г э ф л з.

Г у д в і л

Хэло, Догсбора!

Д о г с б а р а

А, Гудвіл, Гэфлз!
Што новага?

Г у д в і л

Нічога добрага...
Сустрэўся ў холе нейкі экзэмпляр,
Хто ён? Ці не Артура Уі?

Д о г с б а р а (натужліва смеючыся)

Ён.
Не дужа каб прыемны джэнтльмэн.

Г у д в і л

Зусім не джэнтльмэн. Догсбора, даруй!
Хацелася б пагаманіць з табой
Пра выдадзеную пазыку трэсту
Для параходства.

Д о г с б а р а (з каменным тварам)

Што ж такога з ёю?

Г э ф л з

Учора на паседжанні ва ўправе

Яе назвалі -- толькі не сярдуі --
Афёраю.

Д о г с б а р а

Афёрай?

Г у д в і л

Не хвалюйся!

Мы большасцю адверглі гэты тэрмін.
Спрачаліся -- ледзь не дайшло да бойкі.

Г э ф л з

Махлюе Догсбара!-- усе крычалі.
А як вам Біблія? Яна таксама
Махлярства вам, падман, ашука? Зрэшты,
Той дыспут наш тваім трыумфам стаў.
Твае сябры адразу абвясцілі,
Што на рэвізіі настойваюць,
Паклёпнікаў адразу збілі з тропу,
А тыя, ўбачыўшы, якім даверам
Ты карыстаешся, лямантавалі:
Не трэба, не, мы не дазволім! Толькі ж,
Нас большасць не хацела, каб хоць цень
На рэпутацыю тваю упаў,
Усе крычалі мы: "Наш Догсбара --
Імя і чалавек, закон маральны,
Наш Догсбара -- наш лад жыццёвы! Хочам
Праверкі, калі ўжо пайшло на тое!"
Перамагло рашэнне -- правяраць,

Д о г с б а р а

Праверка?

Г у д в і л

Весці будзе містэр Кейсі.

Нам жа ў "Капусце" заявілі, што
Пазыка вызначана параходству,
І ўсе кантракты будзе заключаць
Кантора параходства Шыта.

Д о г с б а р а

Шыта.

Г у д в і л

Паслаў бы ты каго надзейнага,
Каму ты давяраеш цалкам, хто
У горадзе павагу мае,-- хай
Ён разбярэцца ў блытаніне.

Д о г с б а р а

Добра.

Г э ф л з

Са справамі ты скончыў, Догсбара,
Дык пакажы цяпер свой новы дом,
Мы столькі чулі пра яго!

Догсбара
Хадзем!

Гудвіл
Які прыгожы сад, які пейзаж!

Догсбара
Такога чалавека я знайду.

Павольна выходзяць.

З'яўляецца надпіс.

5

*Гарадская ўправа. Батчэр, Флэйк, Мальбэры, Кларк, Карузэр.
Насупраць іх -- Догсбара, ён вельмі бледны; побач з ім О'Кэйсі, Гэфлз, Гудвіл.
Журналісты.*

Батчэр (напаўголасу)
Ён нешта доўга.

Мальбэры
Ён прыйдзе з Шытам.
Не пагадзіліся, відаць, яны.
Я думаю, спрачаліся ўсю ноч.
А Шыт павінен быў пацвердзіць, што
Кантроль над параходствам мае -- ён.

Карузэр
Не дужа радасці даказваць, што
Адзін ён, Шыт, махляр.

Флэйк
Не будзе Шыт.

Кларк
Павінен.

Флэйк
Якая радасць --
Браць на сябе пяць год турмы?

Кларк
Нямала
Урве з таго, а Мэйбл Шыт любіць шык!
Дагэтуль ён уключаны ў яе.

Ён згодзіцца. А што турма -- наўрад ці
Яго пасадзяць: Догсбара не дасць.

*Чутны крыкі хлапчукоў-газетчыкаў. Уваходзіць рэпартёр
з газетаю ў руцэ.*

Г э ф л з

Ў гатэлі Шыта мёртвага знайшлі.
У кашальку --білет да Сан-Францыска.

Б а т ч э р

Шыт мёртвы?

О'К э й с і (чытае газету)

Ён забіты.

М а л ь б э р ы

О!

Ф л э й к (ціха)

Нешта

Нячыста тут.

Г э ф л з

Догсбара дрэнна.

Д о г с б а р а (з цяжкасцю)

Ўсё

Ужо прайшло.

О'К э й с і

Смерць Шыта...

К л а р к

Нечакана

Памёр няшчасны Шыт, і гэта ставіць
Раследаванне справы пад сумненне...

О'К э й с і

Складанае жыццё! Здараецца,
Чакае чалавек падзеяў нейкіх,
Аж бач, якраз у самы акурат
Яны прыходзяць... Вось, і я стаю
Як дурань той з памытай шыяй... Толькі ж
Не шліце вы мяне да Шыта. Сёння
Не вельмі Шыт ахвочы да адказаў
На розныя пытанні,-- піша прэса.

М а л ь б э р ы

Што вы сказаць хацелі? Ці пазыка
Ўсё ж параходству ўдзелена была?

О'К э й с і

Была. Але каму належыць параходства?

Флэйк (*шэптам*)

Пытанне смешнае! Ён нешта тоіць!

Кларк (*таксама шэптам*)

Бадай што, тоіць. Але што?

О'Кэйсі (*Догсбара*)

Ты хворы?

(*Да астатніх.*)

Мяркую, трэба нам зрабіць выснову:

Валіць на дамавіну Шыта можна

Не толькі жоўценькі пясок, але

І бруд усякі. Мне здаецца...

Кларк

Лепей,

Каб не здавалася нічога вам,

О'Кэйсі. Наш закон абразы судзіць.

Мальберы

Навошта тут намёкі нам, О'Кэйсі?

Догсбара сам прызначыў чалавека,

Які раскрые ўсё. Мы пачакаем!

О'Кэйсі

Марудзіць нешта ён. Але раскажа,

Я думаю, пра Шыта, і не толькі...

Флэйк

Раскажа толькі тое, што і як.

О'Кэйсі

А ён сумленны? Каб жа, каб жа! Ноччу

Памёр Шыт -- мы маглі б і высветліць.

(*Да Догсбара.*)

А добрага ты выбраў чалавека?

Кларк (*рэзка*)

Які ўжо ёсць -- цярпіце. Вось і ён.

*Уваходзяць Артура Уіі Эрнэста Рома
з ахоўнікамі.*

Уі

Хэло, Кларк! Эй, Догсбара, Флэйк! Хэло!

Кларк

Хэло. Артура!

Уі

Чым магу служыць?

О'Кэйсі (Догсбара)
Вось гэты чалавек?

Кларк
А чым блaгi?

Гудвіл
Догсбара, хiба...

О'Кэйсі (да журналістаў, якія нарабілі шуму)
Цiхаце вы там!

Рэпарцёр

Гэта ж Уi!

Смex.

О'Кэйсі (заклаiкае да парадку. Потым разглядвае ахоўнікаў)
А гэта хто?

Уi
Сябры.

О'Кэйсі (Рому)
Хто вы такі?

Уi
Памочнік мой, Эрнэста Рома.

Гэфлз
Слухай,
Догсбара, ты сур'ёзна?..

Догсбара маўчыць.

О'Кэйсі
Вось што, Уi,
З маўчання Догсбара зрабілі мы
Выснову: вы -- той самы чалавек,
Які увенчаны яго даверам.
Прашу вас, далажыце: дзе кантракты?

Уi
Якія там кантракты?

Кларк (тым часам О'Кэйсі глядзіць на Гудвіла)
Параходства
Напэўна, падпісала дагаворы
Наконт таго, каб бу даваць прычалы,
З якімі-небудзь фірмамі.

У і

Пра тое
Не ведаю.

О'К э й с і

Не ведаеш?

К л а р к

Дык што,
Няма кантрактаў?

О'К э й с і (рэзка)

З Шытам гаварылі?

У і (адмоўна круціць галавою)

Не думаў нават.

К л а р к

Як так?

У і (запальчыва)

Хлус, хто скажа,
Што я з ім гаварыў.

О'К э й с і

А я ж бо думаў, У і, па заданні
Догсбара даследавалі справу.

У і

Ну так.

О'К э й с і

І ці была з таго карысць?

У і

Вядома. Праўду ўстанавіць нялёгка.
Яна нярадасная. Догсбара
Прасіў дазнацца, дзе, ў каго цяпер
Ўсе грошы, што плацельшчыкі падаткаў
Даверылі муніцыпалітэту
І параходству нейкаму былі пасля
Пазычаны. Дазнаўся я, што іх
Раскралі ўсе дашчэнту. Першы пункт.
Цяпер другі: хто іх украў? І гэта
Таксама мне ўдалося выведаць,
І вінаваты тут, на жаль...

О'К э й с і

Ну... хто?

У і

Сам Шыт.

О'Кэйсі

Ах, Шыт! Той самы Шыт, з якім
Вы нават не пагаварылі?

Уі

Ён.
Чаго ўтаропіліся? Злодзей -- Шыт.

Кларк

Шыт мёртвы. Ці ж бо ты не чуў пра гэта?

Уі

Што, ён памёр? Я ноч прабыў у Цыцэра,
А чую першы раз. Са мной быў Рома.

Паўза.

Рома

Ну, смеху варта! Хто паверыць, што якраз
Цяпер, як рыхтык -- выпадкова, не
Прычына смерці -- Шытава злачынства.
Жахліва!

О'Кэйсі

Гэта не самазабойства.

Уі

А што ж яно? Дарэчы, я і Рома --
Былі якраз у Цыцэра, не зналі.
Але -- што добра ведаем мы ўсе --
Дык гэта тое, што сумленны Шыт,
Наш паважаны камерсант быў гангстэр!

О'Кэйсі

Ну ясна. Сёння вам на Шыта можна
Кляпаць усё, што на язык налезе.
Але, давай мы з Догсбара цяпер...

Догсбара

Са мной?

Батчэр (*рэзка*)

Пры чым тут ён?

О'Кэйсі

А вось пры чым!
Наколькі зразумеў я вас, Уі,--
А зразумеў я вас выдатна, --
Пазыку атрымала параходства
І траціла яе неадпаведна.
Адно пытанне: як цяпер назваць
Нам мэты тратаў? Вы казалі -- "Шыт".
Навошта ж нам імя? Нам трэба знаць,

Каму належыць параходства,
А не яго імя. Хай нават Шыту.
Шыт мог бы патлумачыць, толькі ж ён
Знямеў пасля таго, як Уі ноч
Прабыў у Цыцэра. А параходствам,
Магчыма, ўжо валодаў нехта іншы --
Якраз у дні растраты. Догсбара,
Што скажаш?

Догсбара
Што скажу?

О'Кэйсі
Што скажаш ты!
Якраз ты мог быць у канторы Шыта,
Калі кантракт... не заключалі, скажам?

Гудвіл
О'Кэйсі!

Гэфлз (О'Кэйсі)
Што! З Догсбара... Ты з глузду з'ехаў?

Догсбара
Я... я...

О'Кэйсі
Раней, у гарадской управе,
Калі тлумачыў нам ты цяжкасці
У гандлі зелянінай, ты зыходзіў
З уласных досведаў Догсбора?

Батчэр
Годзе!
Ты ж бачыш, чалавеку дрэнна!

Карузэр
Старац
Шаноўны.

Флэйк
Сівізна ягоная
Павагі вартая высокаяй!

Рома
Дзе
Ў вас доказы?

О'Кэйсі
Я вам іх пакажу.

Уі
Сябры, цішэй! Трымайцеся парадку!

Г э ф л з (гучна)

Догсбара, дружа, расказы ім...

А х о ў н і к (раптам крычыць)

Шэф

Загадвае маўчаць! Маўчаць!

Адразу робіцца ціха.

У і

Хачу

Сказаць, што ў гэты час мяне хвалюе.

Калі я бачу страшную карціну,

Як чалавек сівы, пачцівы раптам

Абражаны, а вы, сябры, ані,

Каб заступіцца, дык скажу адно:

Спадару Догсбара, я веру вам.

Які ж ён вам злачынец, паглядзіце!?

Хіба ж падобны ён на аферыста,

Ці белае адразу стала чорным,

Не, далібог вы лішне перабралі!

К л а р к

Такога патрыярха вінаваціць,

Што быццам ён падкуплены!

О'Кэйсі

Што сам

Падманшчык ён і ашуканец? Не.

Бажуся я, што гэта параходства,

Вакол якога столькі розных чутак,

Калі было пад Шытам, сама ў час

Пазыкі Догсбара той належала!

М а л ь б э р ы

Хлусня!

Г э ф л з

Даю вам голаў на адрэз,

Хоць на калодку -- я за Догсбара!

І горад за яго гарой!

Р э п а р ц ё р (які толькі што ўвайшоў.)

Цяпер

Пад следствам Догсбара.

Д р у г і р э п а р ц ё р

Тады

Чаму не Аўраам Лінкольн?

М а л ь б э р ы і Ф л э й к

Вам што?

Патрэбны сведкі? Ну, дзе сведка наш?
Сміт, запрасі яго. Няхай заходзіць.

Адзін з яго людзей падышоў да дзвярэй і даў знак рукою. Усе глядзяць на дзверы.

Кароткая паўза, потым стрэлы, шум.

Поўнае хваляванне. Рэпарцёры выбягаюць з залы.

Р э п а р ц ё р ы

Дзе гэта? Каля дома? -- Што такое?--
Там кулямёт? -- Як зваць яго, О'Кэйсі?--
Хэло Артура!

О'К э й с і (падыходзячы да дзвярэй)

Боўл!

(Крычыць.)

Сюды нясіце!

П р а ў л е н ц ы т р э с т а

Хто там такі?...-- Каго застрэлілі?..
На лесвіцы...-- Халера!.. Чорт яго...

Б а т ч э р (Уі)

Забойства? Уі, мы незнаёмыя,-- калі
Там здарылася што...

У і

Ну што?

О'К э й с і

Сюды нясіце!

П а л і ц э й с к і я ўносяць мёртвае цела.

Ён сведка мой, панове. Ды баюся,
Для допытаў Боўл болей непрыдатны.

(Імкліва выходзіць.)

Паліцэйскія кладуць цела Боўла у куток залы.

Д о г с б а р а (Гэфлзу)

Ах, выведзі...

Гэфлз, не адказваючы, выходзіць.

У і *(падыходзіць да Догсбара, працягвае яму руку)*

Сардэчна вас віншую

З пачаткам добрым пераможнай бітвы.
А яснасці даб'юся. Так ці гэтак.

З'яўляецца надпіс.

*Гатэль "Мамот". Нумар Артура Уі. Два ахоўнікі
падводзяць да яго абадранага актора.
На заднім плане -- Джывола.*

Першы ахоўнік: Шэф, гэта актор. Без зброі.

Другі ахоўнік: Ні цэнта за душою -- на хлеб няма, не тое каб на браўнінг. А насмактаўся ён вась чаму: у шалмане, як набяруцца, дык гарлаюць: "Чытай!" Кажуць, актор добры. Класіканскі.

Уі: Дык вась: сёй-той навёў мяне на думку, што маё вымаўленне, дыкцыя, не тое, каб на вышыні. Што зробіш, давядзяцца гаварыць прамовы,-- асабліва калі сунуцца ў палітыку. Я хачу ўзяць некалькі ўрокаў. Дэкламацыя і рух.

Актор: Так-так.

Уі: Падайце люстра.

Адзін ахоўнік выносіць на авансцэну вялікае трумо.

Найперш -- паходка. Як вы ходзіце ў драме ці ў гэтай вашай оперы?

Актор: Разумею вас. Вы маеце на ўвазе высокі стыль. Юлій Цэзар, Гамлет, Рамэа, п'есы Шэкспіра. Спадар Уі, перад вамі чалавек, які вам у самы акурат. Стары Мэхані за дзесяць хвілін навучыць вас, як выступаць на класічнай сцэне. Спадарства, перад вамі трагічны выпадак. Я скруціўся на Шэкспіры. Англійскі пісьменнік. Не будзь у нас Шэкспіра, я мог бы сёння іграць на Брадвэі. Трагедыя характару. "Мэхані, калі вы граеце Ібсэна, не трэба іграць Шэкспіра! Зірніце на каляндар,-- у нас на дварэ адна тысяча дзевяцьсот дванаццаты год, спадару!" "Спадару,-- адказваю,-- мастацтва не ведае календароў, а я чалавек ад мастацтва". Вось вам.

Джывола: Шэф, ты, здаецца, не на таго надыбаў. Ён -- учарашні дзень.

Уі: Там пабачым. Прайдзіцеся такой паходкай, як гэта след у вашага Шэкспіра.

Актор праходзіцца па сцэне.

Добра!

Джывола: Ну, нельга ж так хадзіць перад зеляншчыкамі. Гэта ненатуральна!

Уі: Што значыць -- ненатуральна? За нашым часам нічога натуральнага не бывае. Калі я іду, хай людзі бачаць, што я іду. (*Пераймае паходку актора.*)

Актор: Галаву назад.

Уі адкідвае галаву назад.

Нагу трэба ставіць так, каб спярша наступаць на насочак.

Уі ставіць нагу на насочак.

Добра. Класна. Вам ад прыроды дадзена. Вось толькі што рабіць з рукамі, куды іх падзець. Яны ў вас не гнуцца. Стойце, стойце. Сама лепш, а складзіце вы іх перад дзетаробным чэлесам.

Уі, ходзячы, складвае рукі перад дзетаробным чэлесам.

Во! Во! Такі няблага. Нязмушана і разам з тым неяк строга. Але галаву трэба назад. Правільна, во, во так. Думаю, спадар Уі, для вашых патрэбаў паходка як мае быць. Што вам яшчэ?

У і: Стаянне. Стаянне перад людзьмі.

Д жы в о л а: Хай у цябе за плячыма стануць два добрыя дзецюкі, і --поўны парадак, лепшага і не трэба.

У і: Глупства. Калі я стаю, я хачу, каб людзі глядзелі не на двух вурдалакаў за плячыма, а на мяне. Пастаўце мне стаянне! (*Становіцца ў паставу, склаўшы рукі на грудзях.*)

А к т о р: Так можна. Але вельмі неяк звычайна. Спадар Уі, вам жа не хочацца, каб вас прымалі за цырульніка. Складзіце рукі вась так! (*Складвае рукі так, што відны абедзьве пяці, яны ахопліваюць рукі вышэй локцяў.*) Малюпасенькая перамена, а якая розніца. Падзівіцеся ў люстра, спадар Уі!

У і (на-новаму складвае рукі перад люстрам):

Выдатна!

Д жы в о л а

Навошта гэта ўсё табе здалося?

Пазадавацца перад панствам з трэста?

У і

Вядома, не,-- паказвацца на чэрні.

А для каго так імпазантна Кларк

Фігуры ладзіць? Для такіх, як сам?

Не, ў іх шануюць чэкавую кніжку,

Ім напляваць на Кларка на самога.

Вось так і гэтыя малойцы мне

Памогуць выбіцца ў павагу ў свеце.

Кларк імпазантны толькі перад простым

Народам, мелюзгою. Я таксама.

Д жы в о л а

Баюся, чуткі пусяць: "Гэта не

Прырода, Уі -- напускае".

У і

Хай!

Хай кажа той ваш нейкі доцант-процант!

Мне напляваць на думку прафесуры!
Мне важна знаць, што думае народ!
Як люд глядзіць на "бацьку". Вось і ўсё!

Д ж ы в о л а

Нашто табе іграць гаспадара?
Будзь лепей спадарок-папаша добры
Ў халаце хатнім, у пантофлях...

У і

Ролю

Такую Догсбара ў мяне сыграе.

Д ж ы в о л а

Яго ны ўплыў, здаецца, ўжо аслаб.
Яшчэ ён значыцца ў графе "крэдыт",
Ды гэтую руіну ўсё радзей
Стараюцца паказваць людзям простым.
З сямейнай Бібліяй бывае так:
Мы багавейна, склікаўшы сяброў,
Гартаем пажаўцелыя старонкі
І раптам -- божухны! засохлы клоп!..
І з той хвіліны кніга ў хламе прахне.
А зрэшты, Догсбара -- не муж святы,
"Цвятной капусце" ён яшчэ прыдасца.

У і

Хто рэспектабельны -- рашаю я.

Д ж ы в о л а

Вядома, шэф. Супроць яго не маю
Нічога! Я ж сказаў -- яшчэ прыдасца.
Бо нават наш муніцыпалітэт,
Скандалу пазбягае, церпіць старца.

У і: Сядзенне.

А к т о р: Сядзенне, седня, значыцца. Седня, спадар Уі, бадай што, самае складанае мастацтва і майстэрства. Ёсць людзі, якія ўмеюць хадзіць; ёсць іншыя -- яны ўмеюць стаяць; але дзе вы бачылі людзей, якія ўмеюць сядзець? Спадар Уі, вазьміце крэсла з білцам. Цяпер сядзьце і не прыхіляйцеся. Рукі на сцёгны, паралельна жывату, локці адставіць убакі. Колькі вы можаце так прасядзець, Спадар Уі?

У і: Ды колькі заўгодна.

А к т о р: Ну, тады добра, спадар Уі.

Д ж ы в о л а

Шэф, я мяркую так сабе,-- пакінь
Лепш спадчыну Дагсборавую -- Гіры,
Бо ён народны нават без народу.
З сябе ён строіць блазна і умее
Так рагатаць, што ападае тынк.

А, зрэшты, ён рагоча недарэчы.
Напрыклад, вось, калі ты выступаеш
Як сын кварталаў Бронкса, кажаш людзям
Пра хлопцаў семярых...

У і

А ён рагоча?

Д ж ы в о л а

Аж тынк адвальваецца. Толькі ты
Нічога не кажы яму, бо скажа,
Што зноў я нагаворваю за вочы.
Артура, адвучы яго збіраць
Капелюшы.

У і

Капелюшы?

Д ж ы в о л а

Ну, так,
З людзей, якіх забіў сваёй рукою.
Капелюшы ён любіць забіраць
І ў іх фарсіць прылюдна ўсюды,
А гэта ж брыдка!

У і

Я гляджу праз пальцы.
Я не люблю ў спадзвіжніках маіх
Вынохваць слабасці.

(Актору.)

А зараз мы
Давай спрабуем дэкламацыю!
Што-небудзь прачытайце!

А к т о р: Шэкспір. Толькі Шэкспір. Цэзар. Антычны герой. (Дастае з кішэні кніжку.)
Што вы скажаце на прамову Антонія? Над труною Цэзара. Супроць Брута. Завадатара
падступных забойцаў. Узор публічнай прамовы, самы славуты ўзор. Калі я быў у зеніце
славы, я іграў Антонія, у тысяча дзевяцьсот восьмым годзе. Спадар Уі, гэта рыхтык тое, што
вам і трэба. (Становіцца ў паставу і радок за радком дэкламуе прамову Антонія.)

Увагі дайце,

Сябры, браты і грамадзяне Рыма!

*Уі паўтарае следам за ім, гледзячы ў кніжку,-- актор напраўляе
яго, але ўсё ж у асноўным прамова Уі захоўвае ўласціваю ёй
парыўчасць і грубасць.*

Не славіць Цэзара прыходжу я,
Але хаваць. Людзей перажываюць
Грахі і зло, спрычыненыя імі;
Заслугі ж іх сыходзяць у магілу.
Хай будзе так і з Цэзарам. Падаў
Яго тыранам нам дастойны Брут;
Калі ўсё так, дык гэта цяжкі грэх,

І цяжкай караю спагнаны Цэзар.

У і (працягвае адзін)

А я, з дазволу Брута і другіх,--
Бо Брут -- пачцівы досыць чалавек,
І ўсе яны, пачцівыя усе --
Жалобным словам Цэзара ўпачціўлю.
Ён быў мне сябрам, верным, справядлівым,
Ды Брут яго тыранам лютым мае.
А Брут -- дастойны досыць чалавек.
З сабой прывёў палонных многа Цэзар,
І скарбніцў ён імі ўзбагаціў --
Уладалюбнасць ці ж явіў не гэтым?
Калі бядняк стагнаў, дык Цэзар плакаў,--
Любоў да ўлады мяккасці ж не церпіць,
А Брут яго тыранам лютым лічыць,
А Брут -- дастойны досыць чалавек
Мы ж бачылі: на свята Луперкалій
Я тройчы падаваў яму вянок;
Ён тройчы не прыняў -- з любві да ўлады?
Ды Брут яго тыранам лютым лічыць,
А Брут -- дастойны досыць чалавек.
Я гавару не каб спрацацца з Брутам;
Што ведаю, я толькі і кажу.
Любілі вы яго не без прычыны:
Дык дзе ж прычына, каб па ёй не плакаць?

Падчас апошніх слоў павольна апускаецца заслона

З'яўляецца надпіс.

7

Кантора трэста "Цвятная капуста".

*Артура Уі, Эрнэста Рома, Джузэпэ
Джывола, Эмануэле Гіры і ахоўнікі.
Група дробных гандляроў-зелянішчыкоў слухаюць
прамову Артура Уі.
На памосце побач з Уі сядзіць хворы старац Догсбара.
На заднім плане-- Кларк.*

У і (крычыць)

Шантаж! Забойства! Гвалт! Рабунак! Рэкет!
На вуліцах у ясны дзень страляюць!
Законапаслухмяныя бацькі
Ідуць сабе ў муніцыпалітэт
І сярод дня забітыя! І як жа
На тое рэагуюць нашы ўлады?
Ніяк! Пачцівыя кіраўнікі
Тайком свае сумніўныя гешэфты

Ўпраўляюць, а сумленных грамадзян
Качаюць у гразі!

Д ж ы в о л а

Увага!

У і

Ганьба!

Калі ўжо кожны робіць тое, што
Ягоны эгаізм яму падкажа,
Дык гэта значыць толькі, што у нас
Усе супроць усіх. А гэта -- хаас!
Напрыклад, я стаю і мірна бульбу
Сваю людзям у лаўцы прадаю
Ці мірна свой грузавічок з капустай
Вяду, аж тут, бач, нехта ўжо не мірна,
Уломіцца у лаўку і крычыць
Мне: "Рукі ўгору!", ці страляе нават,--
Які ж бо гэта мір? Аднак тым разам,
Я ведаю, што людзі не ягняты,
Дык я прыму рашуча засцярогі,
Каб людзі гэтыя не лезлі ў лаўку,
Каб не даводзілася мне раз-пораз
Стаяць па стойцы "рукі ўгору", каб
Я мог разумна рукі прыкладаць,--
Ну, скажам, персікі перабіраць.
А як што чалавек такі ў натуры,
Што з добрай волі рэвальвер не кіне,--
Ну, скажам, так ён хораша глядзіцца,
Ці, скажам, балбатун які з управы
Яго, такога, больш уважыць. Не, брат,
Хваробу! -- я не стрэлю, стрэліць іншы.
Вось вам і логіка! Дык што ж рабіць?
А я скажу вам што! Па-першае:
Сябры, што вы рабілі ўсе дагэтуль,--
Кату пад хвост, не робяцца так справы!
Сядзець ляніва ў лаўцы каля касы
І спадзявацца, што міне вас ліха,
Не ведаць еднасці, сварыцца марна,
Не маючы надзейнай абароны,
Каб кожны гангстэр мог на вас напасці,--
Сябры, не пойдзе так. Дык вось: найперш --
Адзінства. Вось што трэба. І ахвяры.
Спытаеце ў мяне: нашто ахвяры?
Чаму? На абарону лавак грошы?
А мы не хочам! Мы сваю кішэнь
Найболей любім! На абарону трыццаць
Працэнтаў? Вы жартуеце! Не хочам!
Была б яна бясплатна, абарона,--
Тады няхай, мы не супроць яе!
Сябры мае, не так яно ўсё проста,
Бясплатны толькі сыр у пастцы і
Бясплатна можна толькі паміраць.

Сябры, усё ў жыцці каштуе грошай.
Ахова -- гэтак сама. Мір, спакой,
Бяспека -- грошы. У жыцці -- усё так.
Бо так было, так ёсць і вечна будзе.
І вось рашылі мы -- сябры і я:
Яны ўсе тут, і там яны, знадворку--
Прыняць усіх вас пад сваю апеку.

Джывола і Рома апладыруюць.

Вы бачылі, што мы па-дзелавому
Рашаем гэту справу, перад вамі
Сам містэр Кларк, вядомы аптавік.

Рома выводзіць наперад Кларка. Некаторыя гандляры апладыруюць.

Д ж ы в о л а

Я, містэр Кларк, я ад імя прысутных
Вітаю вас. Трэст "Цвятной капусты"
Прымае план Артура Уі і
Вам гэта робіць гонар. Шчыра дзякуй
Вам, містэр Кларк!

К л а р к

Ледзі джэнтльмены!
Мы, трэст "Цвятной капусты", з засмучэннем
Глядзім, як цяжка вам збываць тавар.
Ўсё дорага, вы на парозе краху.
Чаму ж? Таму, што грузчыкі, шафёры,
Кладаўшчыкі разбэшчаны чужымі
Уплывамі і з кожным бо жым днём
Плаці ім больш і больш. Нам трэба іх
Скруціць, каб не дыхнулі-- Уі гэта
Вам забяспечыць.

П е р ш ы г а н д л я р

А калі плаціць
Ім менш і менш, дык хто ж тады купляць
Тавар наш будзе?

У і

За пытанне дзякуй!
І на яго адказваю: нам сёння
Пры ўсім жаданні выкрасліць рабочых
Не выпадае, бо пакупнікі--
Яны. Я колькі ўжо разоў казаў:
Сумленна працаваць -- не брыдка, праца--
Дае прыбытак. Праца -- неабходнасць.
А гэта значыць, што асобна ўзяты
Рабочы мне -- каштоўны! А калі
Пачне з падобнымі сабе ўступаць
У змовы і з сваёй свінячай мордай
У справы совацца, ў якіх не петрыць,

Напрыклад, як сабе прыбыткі ціснуць,
Тады кажу я: стоп, а ці не годзе!
Хто ты такі? Рабочы? Ну й -- рабі!
Страйкуеш? Не працуеш? Ну, тады
Ты болей не рабочы, небяспечны
Суб'ект, і я звяду з табой рахункі.

Кларк апладыруе.

А каб у вас сумненняў не было,
Каб давяралі нам, тут сярод вас
Ёсць чалавек, якога з поўным правам
Мы маем за узор вялікай, чыстай
Маральнасці і праўды, гэта наш --
Славуты Догсбара.

Гандляры апладыруюць гучней.

Містэр Догсбара,
У гэты час я з асаблівай сілай
Адчуў, як абавязаны я вам
Прызнаннем вечным. Воляй неба мы
Спалучаны. Хай маладзейшы я,
Я сціплы сын кварталаў Бронкса, вы ж
Мяне абралі сябрам, нават сынам,--
І колькі жыць Бог дасць,-- я не забуду.
(*Бярэ абвіслую руку Догсбара і энергічна трасе яе.*)

Д ж ы в о л а (*напаўг оласу*)
Узрушліва! Адзінства бацькі й сына!

Гіры (*выходзіць наперад*)
Зеляншчыкі! Ад сэрца шэф гаворыць!
Вось бачу я, пытанні ў вас наспелі.
Давайце, людцы! Больш, смялей! Бо мы,
Мы не ямо таго, хто нам не вораг.
Я, ведаеце, рэжу праўду-матку
У вочы. Лішніх слоў я не люблю,
І не трываю крытыканства, што
Усё счарніць спрабуе ў лютай злосці
І толькі звесці можа у тупік.
А вось цвярозыя разлікі, як
Зрабіць нам лепей тое, сёе, гэта, --
Такое выслу хаць заўсёды рады.
Давай, гізуйце!

Гандляры маўчаць.

Д ж ы в о л а (*ялейна*)
І не шкадуйце нас! Бо гандаль мой
Вы ведаеце!

П е р ш ы а х о ў н і к

Хай жыве Джывола!

Д жы во ла

Ну як, надзейная ахова -- ці
Шантаж, забойствы, гвалт, рабунак, рэкет?

Першы гандляр

Вы знаеце, ў мяне спакойна ўсё,
Пакуль ніхто мне лаўку не граміў.

Другі гандляр

Маю таксама.

Трэці гандляр

І ў мяне спакойна.

Д жы во ла

Неверагодна!

Другі гандляр

Кажуць, што нядаўна
Была ў піўнушках заварушка, нешта,
Пра што казаў нам тут Артура Уі,--
Там куфлі білі, вылівалі спірт
За тое, што не заплацілі ім,
Ды, дзякуй богу, ў гандлі зелянінай
Усё нармальна.

Рома

А забойства Шыта?
А смерць касіра Боўла? Дык-- нармальна?

Другі гандляр

А што, хіба ўсё гэта адбылося
Ў капусным гандлі?

Рома

Не, хвіліначку!

*Рома адыходзіць да Уі, які пасля сваёй прамовы сядзіць са змучаным і абыякавым
выглядам. Сказаўшы некалькі слоў Уі, ён падклікае Гіры, Джывола таксама бярэ ўдзел ў
абмене рэплікамі; усе гавораць шэптам. Потым Гіры падклікае аднаго ахоўніка і імкліва
выходзіць разам з ім.*

Д жы во ла

Высокі сход! Паведамляю вам,
Што пэўная асоба захацела
Пры вас усіх сказаць сваю падзяку
Артура Уі.

*Ён адыходзіць углыбіню сцэны і вяртаецца разам з ярка нафарбаванай і апранутай
жанчынай -- Д о к д э й з і; Яна вядзе за руку дзяўчынку. Усе трое спыняюцца перад Уі, той
устае.*

Прашу вас, місіс Боўл.

(Звяртаецца да гандляроў.)

Так, місіс Боўл, касірава ўдава,
Што з параходства Шыта,-- ён учора,
Спяшаючыся выканаць святы
Свой абавязак, ішоў ва ўправу
І быў забіты нейкім невядомым.
Прашу вас, місіс Боўл!

Докдэйзі: Спадару Уі, перажываючы вялікае гора, якое апанавала мяне ў сувязі з гнюсным забойствам майго няшчаснага мужа, які ішоў дзеля выканання свайго грамадзянскага абавязку ў гарадскую ўправу, не магу не выказаць вам маёй найглыбейшай падзякі. Падзяку гэтую я выказваю з нагоды прысылкі вамі кветак мне і маёй маленькай дачушцы ва ўзросце шасці гадоў, якая так нечакана засталася без бацькі. *(Звяртаючыся да сходу.)* Спадарства сход, я ўсяго толькі няшчасная ўдава, і мне хацелася б сказаць толькі, што, не будзь спадара Уі, я сёння качалася б дзе-небудзь пад плотам,-- гэтыя свае словы я гатовая заўсёды паўтарыць. Спадар Уі, мая маленькая дачка ва ўзросце пяці гадоў і я, мы ніколі не забудзем гэтага.

Уі працягвае Докдэйзі руку і бярэ дзіця за падбародак.

Джывола

Брава!

Уі

Выказваю вам шчыра спачуванне,
Вам, місіс Боўл, з нагоды страты.
Трываць забойцаў і бандытаў нельга...

Джывола *(гандлярам, якія намерыліся сысці)*

Сход не зачынены яшчэ. Вам зараз
Наш сябар Грынвуд Джэймс асвеціць памяць
Нябожчыка жалобнай песняй, потым
Збяром ахвяры на карысць сямі
Няшчаснай Боўл. Джэймс -- барытон.

Адзін ахоўнік выходзіць наперад і спявае саладжавую песню, у якой часта паўтараецца слова "ачаг" . Увесь гэты час гангстэры яўна захоплены музыкай -- адзін апусціў галаву на рукі, іншыя, заплюшчыўшы вочы, адкінуліся на білцы крэслаў і г.д. Рэдкія воплескі пасля песні раптам перапыняюцца выцём паліцэйскіх і пажарных сірэн. Вялікае акно на заднім плане чырванее.

Рома

Пажар! Гарыць у порце!

Голас

Дзе?

Ахоўнік

Хто з вас
Гандляр, сэр Хук?

Другі гандляр

Ну, я! А што такое?

Ахоўнік

Ваш склад гарыць.

*Гандляр Хук імкліва выбягае. Некаторыя бягуць следам.
Астатнія кідаюцца да акна.*

Рома

Стой! Заставайся тут!

Нікуды не выходзіць!

(Ахоўніку.)

Там падпал?

Ахоўнік

Няма сумнення. Там знайшлі каністры
З бензінам, бос.

Трэці гандляр

Каністры неслі тут!

Рома (раз'юшана)

Хто? Дзе? Хто можа нас абвінаваціць?!

Ахоўнік (тыча гандляра ў бок рэзальверам)

Ну, што? Праносілі каністры? Што?

Ну, паўтары!

Іншыя ахоўнікі (астатнім гандлярам)

Ты бачыў? Ты? А ты?

Гандляры

Я -- не. -- І я не бачыў. -- Не. Я -- не!

Рома

Вось бачыце!

Джывола (паспешліва)

Той самы чалавек,

Які тлумачыў нам зусім нядаўна,

Што ўсё спакойна ў гандлі зелянінай,

Цяпер сам бачыць: склад яго гарыць,

Падпалены бандытам. Хіба вы

Не бачыце? Вы што, усе аслеплі?

Гуртуйцеся, і пераможам зло!

Уі (крычыць)

Далёка ўсё зайшло ў Чыкага ў нас!

Затое ўсе напэўна ўразумеюць:

Ратунак наш -- жалезная рука.

*Працэс падпальчыкаў. Прэса. Суддзя. Пракурор.
Абаронца. Малады Догсбара. Гіры.
Джывола. Докдэйзі. Ахоўнікі. Урач.
Гандляры гароднінай і падсудны Фіш.*

А

*На лаве сведкаў Эмануэле Гіры; ён паказвае рукою
на падсуднага Фіша, які ў поўнай апатыі.*

Гіры (крычыць)

Вось чалавек, які рукой злачыннай
У порце падпаліў і знішчыў склад.
Калі застаў яго я, той якраз
Трымаў бідон! Устань, устань, паскуда!

Фіша сілком падымаюць. Ён стаіць, хістаючыся.

Суддзя: Падсудны, вазьміце сябе ў рукі. Вы стаіце перад судом. Вас абвінавачваюць у падпале. Падумайце, што пастаўлена на карту!

Фіш (мармыча): Арларларл.

Суддзя: Дзе вы ўзялі бідоны з газаю?

Фіш: Арларларл.

*На знак суддзі пануры ўрач, апрануты звышэлегантна, схіляецца
над Фішам, потым пераглядваецца з Гіры.*

Урач: Сімуляцыя.

Абаронца: Абарона патрабуе выклікаць іншых урачоў.

Суддзя (усміхаецца): Спадар Гіры, як-такі сталася, што вы апынуліся як рыхтык на месцы здарэння у той самы час, калі на складзе ў спадара Хука выбухнуў агонь, які знішчыў дваццаць два дамы?

Гіры: Я якраз быў на шпацыры, дзеля мацыёну.

Некаторыя ахоўнікі смяюцца. Гіры таксама пачынае смяцца.

Абаронца: Ці вядома вам, спадар Гіры, што падсудны Фіш -- беспрацоўны, што ён за дзень да падпалу пеша дабраўся да Чыкага, дзе ён раней ніколі не бываў?

Гіры: Што? Дзе? Калі?

Абаронца: Нумар вашай машыны нібыта XXXXXX?

Гіры: Ну, вядома.

Абаронца: Здаецца, гэта самая машына за чатыры гадзіны да пажару якраз стаяла каля рэстарана Догсбара на Восемдзесят сёмай стрыт, а з рэстарана вынеслі падсуднага Фіша ў стане беспрытомнасці?

Гіры: Чаго б я меў гэта ведаць? Я цэлы той дзень прабыў у Цыцэра, дзе сустракаўся з пяцюдзесяццю дзвюма асобамі, і ўсе яны могуць прысягнуць, што мяне бачылі.

Ахоўнікі смяюцца.

Абаронца: Здаецца, вы толькі што сказалі што былі на шпацыры дзеля мацыёну, у Чыкага непадалёк ад докаў?

Гіры: А вам што да таго, што я абедваю ў Цыцэра, а пераварваю ў Чыкага?

Ахоўнікі доўга рагочуць; да іх далучаецца і суддзя. Святло тухне. Чуюцца гукі аргана, у тэмпе скачнай музыкі -- жалобны марш Шапэна.

Б

Калі зноў загараецца святло, на сцэне--гандляр гароднінай Хук; ён сядзіць на лаве сведкаў.

Абаронца: Спадар Хук, ці сварыліся вы калі-небудзь з падсудным? Ці бачылі вы яго калі-небудзь увогуле?

Хук: Ніколі.

Абаронца: А спадара Гіры ці бачылі?

Хук: Так, у канторы трэста "Цвятная капуста", якраз таго самага дня, як у мяне згарэў склад.

Абаронца: Да пажару?

Хук: Перад самым пажарам. Ён прайшоў праз кантору, а за імя -- чацвёрта дзецюкоў, яны валаклі бідоны з газаю.

Уложы прэсы і сярод ахоўнікаў неспакойны рух.

Суддзя: Ціхаце там, прэса!

Абаронца: Спадар Хук, чыя тэрыторыя мяжуе з вашым складам?

Хук: Тэрыторыя параходства, якое належала Шыту. З майго склада ёсць ход у двор параходства.

Абаронца: Ці вядома вам, спадар Хук, што спадар Гіры жыву ў доме параходства, што належала Шыту, і, значыцца, меў доступ на тэрыторыю параходства?

Хук: Так, як у праўляючы склада.

Уложы прэсы моцнае хваляванне. Ахоўнікі робяць "бу-бу-бу" і становяцца ў пагрозлівую пазіцыю перад Хукам, абаронцам і журналістамі. Догсбара-сын падб'ягае да

суддзі і нешта шэпча яму ў вуха.

Суддзя: Ціха! Пасяджэнне адкладваецца з прычыны таго, што падсудны занямог.

*Святло тухне. Арган зноў іграе жалобны марш Шапэна
у тэмпе скачнай музыкі.*

В

*Калі святло загараецца зноў, Хук сядзіць на лаве сведкаў. Відаць, што ён знясілеў,
побач з ім стайць палка, галава яго
забінтаваная, на вачах таксама павязка.*

Пракурор: Хук, вы кепска бачыце?

Хук (з цяжкасцю): Кепска.

Пракурор: Ці можаце вы пацвердзіць, што вы здольныя разгледзець і пазнаць чалавека?

Хук: Не.

Пракурор: Вы не можаце сцвярджаць, што калі-небудзь бачылі яго?

Хук: Не.

Пракурор: Цяпер я вам задам вельмі важнае пытанне. Падумайце як след, перш чым адказаць. Вось маё пытанне: Ці мяжуе ваш склад з тэрыторыяй параходства, якое належала Шыту?

Хук (пасля паўзы): Не.

Пракурор: У мяне ўсё.

Святло тухне. Арган іграе зноў.

Г

*Калі зноў загараецца святло, на лаве сведкаў сядзіць
Докдэйзі.*

Докдэйзі (абыякава): Я вельмі добра пазнаю падсуднага па вінаватым выглядзе ягонага твару, а таксама таму, што рост яго метр семдзесят сантыметраў. Я чула ад нявесткі, што ў той дзень, калі муж мой па дарозе ў гарадскую ўправу быў забіты з рэвальвера, гэтага чалавека бачылі каля будынка гарадской управы. Падпахай ён трымаў аўтамат сістэмы Вэбстэр і рабіў вельмі падазронае ўражанне.

Святло тухне. Арган іграе далей.

Д

*Калі святло загараецца зноў, на лаве сведкаў сядзіць
Д ж у з э п э Д ж ы в о л а. Непадалёк--ахоўнік Г р ы н в у л.*

П р а к у р о р: Тут было заяўлена, што незадоўга да падпалу некалькі чалавек вынеслі з
управы трэста "Цвятная капуста" бідоны з газаю. Што вы пра гэта ведаеце?

Д ж ы в о л а: Гаворка можа ісці толькі пра спадара Грынвула.

П р а к у р о р: Спадар Грынвул -- ваш службовец, спадар Джывола?

Д ж ы в о л а: Ну так.

П р а к у р о р: Спадар Джывола, хто вы па прафесіі?

Д ж ы в о л а: Я гандлюю кветкамі.

П р а к у р о р: Вашаму гандлю патрэбна шмат газы?

Д ж ы в о л а: Не, толькі тлю труціць.

П р а к у р о р: Што рабіў спадар Грынвул у канторы трэста "Цвятная капуста"?

Д ж ы в о л а: Ён спяваў песню.

П р а к у р о р: Значыцца, ён не мог адначасова пераносіць бідоны з газаю да склада
Хука?

Д ж ы в о л а: Гэта выключаецца. Ён чалавек зусім не такога складу, каб падпальваць
склады. У яго барытон.

П р а к у р о р: Прашу суд прапанаваць сведку Грынвулу паспяваць тую цудоўную
песню, якую ён спяваў у канторы трэста "Цвятная капуста" якраз у той самы момант, калі
быў падпалены склад.

С у д д з я: Суд не бачыць у тым аніякай патрэбы.

Д ж ы в о л а: Я заяўляю пратэст. (*Устае.*)

Не чуў, каб так, як тут цкавалі. Ганьба!
Тут у хлапцах крыві чысцюткай самай
За тое, што той-сёй там-сям страляе,
Без аніякае прычыны бачаць
Суб'ектаў цёмных, падазронах. Ганьба!

Рогат. Святло тухне. Арган іграе.

Е

Калі святло загараецца зноў, відаць, што суддзя зусім змучаны.

С у д д з я: Прэса дазволіла сабе пэўныя намёкі, што на суд з боку пэўных асобаў

робіцца ціск. Суд заяўляе, што ніхто ніякага ціску на яго не робіць і што ён функцыянуе цалкам незалежна і свабодна. Лічу, што гэтая заява дастатковая, каб задаволіць усіх.

Пракурор: Вашэці суддзя! Беручы пад увагу, што падсудны Фіш усё яшчэ далей сімуляе страту памяці і разумення, пракурор лічыць, што дапытваць яго далей няма ніякага сэнсу. Таму мы прапануем...

Абаронца: Вашэці суддзя! Падсудны прыходзіць да памяці!

Хваляванне.

Фіш (*мусіць, апамятаўшыся*): Арларлвадарларлдавадарл!

Абаронца: Вады. Вашэці суддзя, абарона просіць працягваць допыт падсуднага Фіша!

Моцнае хваляванне.

Пракурор: Прагэстую! Нішто не дае падставы думаць, што падсудны ў ясным розуме. Усё гэта хітрыкі абароны, бегатня за сенсацыямі, гульня на публіку!

Фіш: Водарл.

Абаронца падтрымлівае яго, той устае.

Абаронца: Фіш, вы можаце адказваць?

Фіш: Дарл.

Абаронца: Фіш, скажыце суду: Ці падпалілі вы дваццаць восьмага апошняга месяца склад гародніны ў раёне порта? Так ці не?

Фіш: Анне.

Абаронца: Фіш, калі вы прыбылі ў Чыкага?

Фіш: Выыдда.

Абаронца: Вады!

Хваляванне. Догсбара-сын падыходзіць да суддзі і зноў нешта шэпча таму ў вуха.

Гіры (*устае на ўвесь рост і гарлае*): Махлярства! Хлусня! Хлусня!

Абаронца: Ці бачылі вы раней гэтага чалавека? (*Паказвае на Гіры.*)

Фіш: Дарл. Вадарл.

Абаронца: Дзе? Можа, у рэстаране Догсбара каля порта?

Фіш (*ціха*): Там.

Моцнае хваляванне. Ахоўнікі дастаюць пісталеты і робяць "бу-бу". Урач падб'ягае са шклянкай. Пери чым абаронца паспявае выхапіць у яго шклянку, урач вылівае з яго ў рот Фіша.

Абаронца: Я пратэстую! Патрабую экспертызы гэтай вадкасці!

Суддзя (*пераглядаеца з пракурорам*): Хайдайніцтва абароны адхіляеца.

Докдэйзі (*крычыць у бок Фіша*): Забойца!

Абаронца:

Вашэці! Рот ісціне, якой тут немагчыма
Заткнуць зямлёй, заткнуць паперай хочуць,
Спрабуюць ашукаць вашэці вас
З разлікам, што не гонар вы, а ганьба.
І тут крычаць закону: "Рукі ўгору!"
Няўжо-такі наш горад, што ваюе
Ўжо цэлы тыдзень з гэтым дзікім збродам,
Пасля усіх прынесеных ахвяраў,--
Няўжо цяпер ён бачыць гібель права?
І каб жа толькі гібель! Бачыць ганьбу
Суду, які паддаўся сіле, гвалту!
Спыніце ўсё, вашэці...

Пракурор: Пратэстую!

Гіры

Сабака! Ты падкуплены сабака!
Ты хлус, паклёпнік! Атруціцель душ!
Выходзь сюды --адкінеш ногі, здраднік!

Абаронца

Наш горад ведае яго...

Гіры (*ашалела*)

Маўчаць!

(*Суддзі, убачыўшы, што той хоча яго перапыніць.*)

І ты заткніся! Калі хочаш жыць!

*Захлёбваеца ад лютасці, і суддзя, улучыўшы гэты момант,
устаўляе слова.*

Суддзя: Прашу ўсіх супакоіцца! Абаронца будзе прыцягнуты да адказнасці за непавагу да суду. Абурэнне спадара Гіры суду зразумелае. (*Абаронцу.*) Гаварыце.

Абаронца: Фіш! У рэстаране Догсбара вас чым-небудзь паілі? Фіш! Фіш!

Гіры (*лямантуе*)

Ну кліч яго! Ну кліч! Няма боль газы!
Пабачым, хто ў Чыкага гаспадар!

*Моцнае хваляванне. Святло тухне. Арган іграе жалобны марш
Шапэна ў тэмпе скачнай музыкі.*

Ж

*Калі апошні раз загараецца святло, с у д д з я стаіць за сваім
сталом і бязгучным голасам чытае прысуд.
Падсудны Ф і ш збялеў як смерць.*

С у д д з я: Чарльз Фіш за падпал склада я прыгаворваю вас да пятнаццаці гадоў турмы.

З'яўляецца надпіс.

9

А

*Цыцэра. З разбітага грузавіка выпаўзае акрываўленая
ж а н ч ы н і з цяжкасцю ідзе наперад.*

Ж а н ч ы н а

Ратуйце! Людзі, памажыце! Людзі!
Ратуйце! Муж забіты у машыне!
Рука мая прапала... і машына!
Хутчэй мне дайце бінт... Нас б'юць, як мух,
Што лётаюць над куфлем піва! Божа!
Няма нікога! Памажыце ж! Муж!..
Забойцы! Ведаю забойцу мужа! --
Ты, Артура Уі!
(Шалёна.)
Звер! Пачвара!
Падонак, гной, смярдзючая пачвара!
Ты бруд з апошняй ямы бруду! Вош! --
Ты -- гніда, горшая за гніду!
І ўсе маўчаць! Забойца Уі! Людзі,
Забойца ён!

Паблізу трашчыць кулямёт, жанчына падае.

О божухны! Чаму
Дагэтуль не звялі чуму!

Б

*Летнік Догсбара. Світае. Д о г с б а р а піша завяшчанне
і перадсмяротны ліст.*

Д о г с б а р а

Я, Догсбара, сумленны і пачцівы,
Пражыўшы цэлых восемдзсят год
Дастойна, годнасна, ў людскоў павазе,

Цяпер -- агідны аферыст. О людзі!
Усе, хто ведае мяне даўно,
Гавораць, што не ведаў я; каб ведаў--
Не дапусціўся б век. Але ж я ведаў.
Я ведаў, хто спаліў капусны склад,
Я ведаў, хто ўкраў Фіша, ведаў я,
Хто абпаіў яго дурманам, ведаў,
Што Рома быў у Шыта ў дзень, калі
Сканаў з білетам ён у Сан-Францыска;
Я ведаў, кім забіты быў на плошчы
Няшчасны Боўл за тое, што зашмат
Даведаўся пра старца Догсбара;
Яго забойца -- Гіры, той, той самы,
Які забіў і Хука. Бачыў я,
На ім пасля і Хукаў капялюш.
Я ведаў і пра тых пяць забойстваў,
Якія на Джыволе -- іх пасля
Я ўсе пералічу. Я ўсё пра Уі
Сказаць магу, пра тое, што і ён
Ад Шыта да забойства Джыволы,
І да праклятага пажару -- ведаў.
Я, ваш сумленны Догсбара, трываю
Праз прагу да багацця, ці ад страху,
Што страчу ўсё. Я варты лютай смерці.

Б

*Гатэль "Мамот". Нумар Артура Уі. У і, утаропіўшыся ў адну кропку, разваліўся ў
глыбокім фатэлі. Д ж ы в о л а нешта піша;
два а х о ў н і к і, выскаляючыся, глядзяць праз яго плячо.*

Д ж ы в о л а

Я, Догсбара, тракцір свой завяшчаю
Рупліваму і добраму Джыволу,
Адважнаму ж, запальчывому Гіры--
Адпісваю свой летні дом, а Рому
Я завяшчаю сына. Прашу аддаць
Судзейскую пасаду -- Гіры, шэфам
Паліцыі пастаўце Рому, Джыволу--
Апекуном усіх убогіх. Шчыра
Сваім рэкамендую пераемцам --
Артура Уі, гэтае пасады
Ён цалкам варты. Верце Догсбара.
Усе. Такі наказ мой забяспечыць
Нам поўны поспех. Ну, цяпрер, напэўна,
Ён капыты адкіне спраўна. Трэба
З усёй пашанай пахаваць яго.
І трэба на яго магільны помнік
Прыдумаць надпіс. Крумкачы даўно
Жывуць старой амаль забытай славай,

Што ім ад белае сястры далася.
Стары Дагсбора -- белая варона,
Так, белая сярод чародаў чорных.
Ды вось што, шэф. Ваш Гіры шмат таўчэцца
Вакол Дагсбора. Гэта непрыгожа.

У і (ускоквае)
Што? Гіры? Дзе?

Д жы в о л а
Шэф, я сказаў, што Гіры
Навокал Догсбара таўчэцца.

У і Я
Яму не давяраю.

Уваходзіць ў новым капелюшы -- гэта капялюш Хука.

Д жы в о л а
Я таксама.
Мой мілы Гіры! Як там у Дагсбора
Яго кандрашка?

Г і р ы
Ён не дапускае
Ніякіх дактароў.

Д жы в о л а
Таго таксама,
Умельца, што так спраўна карыстаў
Нябогу Фіша?

Г і р ы
І другога я
Не падпушчу. Стары балбоча многа.

У і
А можа, і пры ім балбочуць лішне...

Г і р ы
Што гэта значыць?
(Джывалу.)
Ты, трапло, ты зноў
Чагосьці набрахаў?

Д жы в о л а (заклапочана)
Мой мілы Гіры,
А прачытай нам ліст!

Г і р ы (вырывае ў чго з рук паперу)
Эрнэста -- шэфам
Паліцыі? Ды вы павар'яцелі!

Д ж ы в о л а

Ён патрабуе. Я ж -- таксама супраць.
Ды з Ромаам не жартуюць!

Уваходзіць Р о м а з ахоўнікамі.

Мілы Рома!

Чытай тастамант.

Р о м а (*вырывае ў Гіры паперу*)

Дай сюды! А, Гіры --

Суддзёй! А дзе апошняе пісьмо?

Г і р ы

Яго схавай ён, хоча перадаць.
Я тры разы застукаў сына ў спробе...

Р о м а (*працягвае руку*)

Аддай. Ну!

Г і р ы

Што? Няма яго ў мяне!

Р о м а

Ты хлусіш, пісна.

Яны ў лютасці стаяць адзін насупроць аднаго.

Раскусіў цябе!

Там справа Шыта, -- і яна мяне
Цікавіць дужа!

Г і р ы

Там пра справу Боўла,
Яна датычыцца мяне!

Р о м а

Вядома.

Р о м а

Вядома.

Але вы махляры, а я мужчына.
Цябе я знаю, Гіры! Ты, Джывола,--
Кульгавы, што само ўжо падазрона.
Чаго вы тут? Якія вашы планы?
Артура, што яны табе шапталі?
Глядзіце ж вы, далёка не заходзьце.
Даведаюся што, сатру на пыл.

Г і р ы

Ты на сваіх крычы мардаваротаў!

Р о м а (сваім ахоўнікам)

Во, гэта ён пра вас! У нашым штабе!
Пра вас, як пра мардаваротаў плешча!
Пазасядалі у "Цвятной капусце",

(наказвае на Гіры)

Кашулі шыюць у краўцоў звышмодных,
Пакуль вы працай бруднаю заняты.

(Звяртаецца да Уі.)

А ты ўсё патураеш ім і церпіш.

У і (нібы прачнуўшыся)

Што я цярплю?

Д ж ы в о л а

А тое, што страляў

Ён па машынах Карузэра, хоць
Сам ведае, што Карузэр член трэста.

У і

Вы што, стралялі па грузавіках
Карузэра?

Р о м а

Ды не, мае малойцы

Пацэлілі знянацку ў нешта там...
Ды хлопцам часта і няўцям бывае,
Чаму адно малыя лаўкі ў шкодзе,
А багацеі, гандляры буйныя
Жывуць спакойна без турбацый лішніх.
Шэф, я і сам тут нештачкі таго...

Д ж ы в о л а

А трэст шалее.

Г і р ы

Кларк мне ўчора кажа:

Няхай хоць раз паўторыцца такое...
Ён дават у Дагсбора быў...

У і (змрочна)

Эрнэста,

Не трэба так!

Г і р ы

Шэф, дай ім па руках,

А то й табе яны на карак сядуць.

Д ж ы в о л а

А трэст шалее!

Р о м а (дастае рэвальвер, -- да абодвух)

Нуце, рукі ўгору!

(Іхнім ахоўнікам.)

І вы таксама! Рукі ўгору -- ўсе!

Даволі жартаў! Да сцяны!

*Джывола, яг онья людзі і Гіры падымаюць рукі і павольна
адыходзяць да сцяны.*

У і (абыякава)

Ану,

Што там такое? Рома, не палохай.

Чаго так лаяцца? Разок-другі

Там стрэлілі у грузавік з капустай!

Чорт з ёю -- неяк утрасецца! Справы

У нас ідуць выдатна, чыста, гладка.

Пажар удаўся. Лаўкі плацяць трыццаць

Працэнтаў за ахову. Чым жа блага?

Праз тыдзень на каленях будзе цэлы

Раён. Ніхто не пікне. А пакуль

Я маю больш сур'ёзны план.

Д ж ы в о л а (наспешліва)

Які ж?

Г і р ы

На планы я паклаў! Пакуль што рукі

Няблага б апусціць.

Р о м а

Артура, лепей

Няхай трымаюць рукі так.

Д ж ы в о л а

А што,

Калі Кларк зойдзе? То ж бо дзіву дасца!

У і

Эрнэста, прыхавай свой рэвальвер.

Р о м а

Не, шэф. Прачніся. Ці ж не бачыш ты,--

Яны табой гуляюць і цябе ж

Падпіхваюць да гэтых Карузэраў,

Да Кларкаў і Дагсбораў? Бачыце:

"Калі Кларк зойдзе!" Грошы параходства

Куды падзеліся? Мы іх не бачым.

А нашы хлопцы лупяць па машынах,

Па лаўках, цёгаюць каністры з газай

І наракаюць: "Уі забыў пра тых,

Каму ён абавязаны усім!

Здраў ён нос высока, ў панства пнецца".

Адумайся.

Гіры

Усё выкладвай -- з кім ты?

У і (ускоквае)

Вы хочаце мне рэвальвер прыставіць
Да скроні? А трасцы вам! Сілкам
Хваробу што дастанеце з мяне!
Са мной не выйдзе так! А папярхнуцца
Не хочаце? Са мною -- добрым ладам!
Бо то ж пагрозаў я не пацярплю!
Не хочаш слепа верыць? -- пацалу й мне!..
К чарцям сабачым! Я тут гаспадар!
А ты выконвай, што табе казалі,
І не высоўвайся. Вось мой закон.
А што ты заслужыў -- пасля пабачым.
Спачатку паслужы. Я патрабую
Ад вас даверу, тры разы даверу!
Вам не хапае веры, а без веры
Усё прапала. Бо чаму ж я столькі
Паспеў зрабіць? Таму, што верыў сам.
Я фанатычна верыў справе нашай;
Апанены у веру, толькі верай
Чыкага я паставіў на калені.
І толькі верай перамог Дагсбора
І перамог О'Кэйсі. Цвёрда верыў--
І перамог іх!

Р о м а

З рэвальверам!

У і

Ёсць

І ён, гарачанькі,-- як у людзей.
Але ў людзій няма жалезнай веры,
Што быць павінна ў лідэраў народных.
Якраз таму павінны верыць вы
Ў мяне, -- не разважаючы, а верыць
І толькі верыць, што хачу я вам
Добра, што ведаю, у чым яно,
Што толькі я знайду шляхі-дарогі
Да перамогі. А памрэ Дагсбора,
І я адзін скажу, каго куды
Прыстроіць варта... Ведайце адно:
Ваш правадыр не падвядзе!

Д ж ы в о л а (прыціскаючы руку да сэрца)

Артура!

Р о м а (змрочна)

Вольна!

Гіры, Джывола і ахоўнікі Джыволы, не апускаючы рук,

павольна выходзяць.

Гіры (*выходзячы, Рому*)
Мне падабаецца твой капялюш.

Джывола (*выходзячы*)
Мой мілы Рома...

Рома
Прэч з вачэй маіх!
Той блазен Гіры хай сабе рагоча!
Ты злодзей, Джывоола, сваю кульгавасць
Вазьмі з сабою -- ты ж яе украў!

Уі (*пасля таго як яны выйшлі, зноў упадае ў самнамбулічны стан*)
Пакінь мяне!

Рома
Калі б, Артура, я
Не верыў так жалезна у цябе,
Не мог бы я глядзець у твары хлопцам!
Нам трэба дзейнічаць! Адразу! Гіры
Надумаў нешта подлае!

Уі
Эрнэста,
Я намыслы вялікія гадую.
Забудзь пра Гіры! Ты -- стары мой сябар,
Памочнік мой адданы, і з табою
Хачу я падзяліцца новым планам.

Рома (ззяе)
Выкладвай! Тое, што хацеў сказаць
Пра Гіры я -- не спех.
(*Сядае побач з Артура Уі.*)

Ягонья людзі чакаюць яго, стоячы зводдаль у куце.

Уі
Чыкага наш,
Ды гэтага мне мала.

Рома
Мала?

Уі
Хіба
Гароднінай нідзе больш не гандлююць?

Рома
Чаму ж бо не! Ды як туды пралезці?

Уі

Як -- як? Хай заднім хо дам. Хай парадным.
А хай акном. Ці ў фортку. Ці праз комін.
Ці просьбай, грозьбай, ці слязьмі, усмешкай.
Хай нават гвалтам далікатным, хай
Абдымкамі сталёвымі, як тут.

Р о м а

Усюды розныя умовы.

У і

Во!

І я пра тое думаю, Эрнэста,
Пра рэпетыцыю спектакля на
Малой, пакуль што, сцэне. І пабачым,
Ці многа розніцы у розных месцах.

Р о м а

А дзе ты хочаш свой спектакль паставіць?

У і

У Цыцэра, вядома.

Р о м а

Там жа Дольфіт
З ягонай маралісцкаю газеткай
Для гандляроў -- мяне ў ёй штосуботы
Ён палівае як забойцу Шыта.

У і

Заткнуць ёй пашчу!

Р о м а

Гэта трэба й можна!
Шмат ворагаў пісака мае. Многіх
Даводзіць ён да шалу. І мяне...
Магу спыніць я лаянку, Артура.

У і

Валяй, Эрнэста! Трэст ужо вядзе
Перагаворы з Цыцэра. Мы ж будзем
Капусту мірным гандлем прадаваць.

Р о м а

А хто вядзе перагаворы?

У і

Кларк.

Але яму не проста. Мы -- завада.

Р о м а

Дык, значыць, Кларк вядзе гульню. Я Кларку
Не веру ні на шэлег.

У і

А там кажуць,
Што прысмакталіся да трэста мы,
Як п'яўкі. Ім капуста, а не мы
Патрэбны. Гандляры баяцца нас.
А жонка Дольфіта ва ўправе фірмы
"Зялёны імпарт", увайшла б яна
І ў трэст "Цвятной капусты", толькі мы
Яе палохаем.

Р о м а

Дык значыць, план
Ісці вайной на Цыцэра не ты
Прыдумаў нам, а трэст "Цвятной капусты"?
Я зразумеў усё, Артура. І цяпер
Я разумею іх гульню.

У і

Чыю?

Р о м а

Ну, -- трэста! Завяшчанне Догсбара
Заказана Капусным трэстам! Ён
Імкнецца Цыцэра заваяваць.
А ты ў іх на дарозе. Як адпрэчыць
Цябе? Яны яшчэ ў тваіх руках.
Патрэбен ты ім толькі на махлярствы,
Яны цябе дагэтуль збольшага трывалі.
Куды цябе падзець? Ану, Дагсбора,
Давай пішы апошняе пісьмо.
Вакол яго стаіць Капусны трэст,
Пасля яны расчулена знаходзяць
Канверт з лістом; і са слязьмі пасля
Чытаюць на вачах у журналістаў:
Стары раскаяўся і просіць-моліць
Расправіцца з чумой, якую сам
Наклікаў быў, і зноў усім вярнуцца
У чысты і сумленны гандаль. План
Такі у іх. Замешаныя ў ім
І Гіры,-- Догсбара ён тэстамент
Прымусяў напісаць,-- ён сябар Кларка,
Які у Цыцэра перагаворы
Вядзе, і "мае цяжкасці", які
Лапатай хоча грошы заграбаць,
А рук не пэчкаць. Джывола таксама,
Адразу чуе падлу. Догсбара -- дык ён,
Сумленны ёлуп Догсбара, які
Адразу піша завяшчанне-зраду,
Дзе ты абхляпаны да самых пят
Памыямі,-- дык вось, Дагсбора мусіць

Даць дуба без адкладу, бо інакш
Дасць дуба план твой хітрамудры!

У і

Рома,

Ты думаеш, што тут пляццэца змова?
І насабрэч, да Цыцэра мяне
Яны не падпускаюць. Я заўважыў.

Р о м а

Артура, я наладжу гэту справу,
Дазволь мне, слухай: сёння я ўначы
З дзясяткам добрых дзеццокоў яўлюся
На летнік да старога Догсбара,
Яго ў машыну ўкіну ды скажу --
Да доктара і-- з ходу ў маўзалеі.

У і

На летніку ж -- Эмануэле Гіры...

Р о м а

Ён можа там застацца...

Яны глядзяць адзін на аднаго.

Чыстка!

У і

А Джывола?

Р о м а

Наведаюся, едучы назад,
Куплю вянок старому Догсбара,
А Гіры заплачу гатоўкаю.
(Паказвае на свой рэвольвер.)

У і

Эрнэста, брыдкі і ганебны план
Дагсбора -- Кларкаў -- Дольфітаў мяне
Прыбраць з дарогі, выціснуць з гешэфту
Павінны мы сарваць. Я давяраю
Адно табе.

Р о м а

Прымаю гэты гонар.
Але спачатку ты павінен хлопцаў
Крыху натхніць і падбадзёрыць, я ж --
Прамоўца кепскі.

У і (паціскае яму руку)

Згода.

Р о м а

Ведаў я,
Артура! Разам, толькі цесна разам
Мы пераможам. Бо адна ў нас мэта!
Мы разам! Як было калісьці ў нас.
(*Сваім людзям.*)
Ну, што я вам сказаў? Артура -- з намі!

У і
Прыйду.

Р о м а
У адзінаццаць.

У і
А куды?

Р о м а

Ў гараж. Ура! Мы падымаем сцяг!
(*Выходзіць са сваімі людзьмі.*)

У і (*ходзіць туды-сюды, рэпеціруючы прамову, якую ён скажа перад ахоўнікамі*
Ромы)

Сябры! З вялікім жалем я дазнаўся,
Што за плячмі ў мяне даўно сплялася
Гнюсотлівая змова-зрада. Гэта --
Мае бліжэйшыя саборцы тыя,
Якім я давяраў найбольш, нядаўна!
Аддаўшыся ў палон любві да славы
І прагнасці, схаўрусаваліся
Супроць мяне з Капусным трэстам... Не,
Не з трэстам, а з паліцыяй, каб нас
Ліквідаваць. Са мной расправіцца.
Нясцерп трываць! Я вам загадваю,
Вас павядзе Эрнэста Рома ноччу,
Яму я веру...

Уваходзяць Кларк, Гіры і Бэці Дольфіт.

Г і р ы (*таму што ў Уі разгублены твар*)
Гэта мы.

К л а р к
Артура,
Прыміце місіс Дольфіт. Просьба трэста
Дайсці да з годы з місіс Дольфіт.

У і (*змрочна*)
Добра.
Сядай.

К л а р к
У перамовах пра зліццё,

Якія між чыкагскім трэстам і
Зеляншчыкамі Цыцэра вяліся,
Зеляншчыкі, як ведаеш ты сам,
Пярэчылі супроць цябе, як супраць
Акцыянера. З цяжкасцю ўдалося
"Цвятной капусце" іх пярэчанням
Супроцьстаяць. Вось, місіс Дольфіт тут...

Місіс Дольфіт

Каб непаразуменні пагасіць.
Спачатку я павінна, з просьбы мужа,
Сказаць вам, што кампанія ў газеце
Была не супраць вас.

Уі

Не супраць нас?

Кларк

Скажу вам шчыра: "самагубства" Шыта
Усіх у Цыцэра да смерці гідзіць.
Які б ні быў той Шыт, суднаўладальнік
Не проста нехта, пра каго ніхто
Сказаць не скажа слова. Карузэр
Дадаў, што па яго грузавіку
З засады білі. І што кожны раз
Замешаны, Артура, вашы людзі.

Місіс Дольфіт

Вядома ў Цыцэра: капуста ваша
Крывёю пахне.

Уі

Гэта ўсё паклёп!

Місіс Дольфіт

Вы чыстыя! Калі сам містэр Кларк
За вас ручаецца, мы толькі супраць
Эрнэста Ромы.

Кларк (хутка)

Будзь спакойны, Уі!

Уі

Не буду слухаць! Што я вам, блазнюк?
Даволі! Годзе! Рома -- мой памочнік.
Хто будзе мне рабіць указ, каго
Мне да сябе збліжаць! Не пацярплю
Такога сораму!

Гіры

Мой шэф!

Місіс Дольфіт

Скажу:
Ігнаці Дольфіт будзе да канца
З такімі, як Эрнэста Рома, весці
Вайну.

К л а р к (холодна)

І мецьме рацыю. Яго
Ў пачэснай справе падтрымае трэст.
Уі, прашу -- разважны будзь: наш гандаль
І дружба -- рэчы розныя. Ну, як ты?

У і (гэтак сама холодна)

Дадаць няма чаго мне, Кларк.

К л а р к

Шкада!
Спадарыня, па выніках сустрэчы
Смуткую шчыра.
(Выходзячы, да Уі.)
Глупства гэта, Уі!

Застаўшыся сам-насам, Уі і Гіры не глядзяць адзі на аднаго.

Г і р ы

Пасля абстрэлу той дурной машыны
Вайны пазбегнуць нам не ўдасца.

У і

Я--
Вайны не забаюся.

Г і р ы

Што ж, не бойся!
І прэсе, і прыхільнікам Дагсбора,
І гораду Чыкага... Слухай, шэф!
Спрабуй тут быць разумным,-- гэта ўсё...

У і

Я абыдуся без тваіх парадаў.

11

*Гараж. Ноч. Чуваць шум дажджу. Эрнэста Рома
і малады Іна. На заднім плане гангстэры.*

І н а

Ужо другая!

Р о м а

Уі затрымаўся.

І н а

А можа, ён вагаецца?

Р о м а

Магчыма.

Ён да сваіх прыхільнікаў прыхільны,
Ён сам лепш згіне, а людзей не скрыўдзіць.
Даўно пара прыбраць тых пацую --
Джыволу, Гіры. Ён вагаецца,
Марудзіць, сам з сабой ваюе. Гэтак
Яно зацягнецца да трэцяй ночы...
Але ён прыйдзе. Прыйдзе ён, я знаю.
(Паўза.)

Калі пабачу труп у блюдка Гіры,
Тады палегчае, нібыта я
Цярпеў, цярпеў і вось -- адліў!

І н а

А дождж

Па нервах б'е! Якая ноч!

Р о м а

Люблю

Такія ночы. І з усіх найбольш
Цямнотныя. З усіх машын люблю
Я хуткія. З усіх сяброў люблю
Рапурых.

І н а

Ці даўно знаёмы?

Р о м а

Дваццаць

Гадоў.

І н а

Даўно.

Г а н г с т э р (выходзіць наперад)

Дай выпіць хлопцам.

Р о м а

Не.

Цвярозья павінны быць.

А х о ў н і к і ўводзяць нізкарослага чалавека.

Н і з к а р о с л ы (задыхаючыся)

Трывога!

Там два браневікі з паліцыяй!

Р о м а

Спусціце жалюзі! Не наша справа,
Але нам лепей перасцерагчыся.

Сталёвыя жалюзі, павольна апускаючыся, зачыняюць дзверы ў гараж

А выхад вольны.

Іна (ківае)

Тытунь -- рэч дзіўная. Вось чалавек,
І ён здаецца ўсім такім спакойным.
А будзеш, як спакойны чалавек,
Закурваць, і спакойным станеш сам.

Рома (усміхаючыся)

Дай руку, пакажы!

Іна (выцягвае руку)

Дрыжыць. Ах, дрэнна!

Рома

А што благога? І быкі такія.
Без пачуцця. Нішто іх не трывожыць.
А рукі хай дрыжаць. Яны -- як компас,
Хай стрэлка компаса дрыжыць сабе,
Пакуль не стане. І рука жадае
Уведаць, дзе той полюс. Вось і ўсё.

Крык (з вуліцы)
Паліцыя!

Рома (рэзка)

Спыніліся?

Голас

Ды не!

Гангстэр (уваходзіць)

Спыніліся машыны, фары ў іх
Патушаны!

Рома

Яны Артура ловяць!

Джывола з Гіры ставяць пастку. Пойдзем
Сустрэць яго!

Гангстэр

Самазабойства гэта!

Рома

Самазабойства? Хай самазабойства!
Мы дружым цэлых васемнаццаць год!

Іна (зычным голасам)

Ці зрыхтавана зброя?

Г а н г с т э р
Так!

І н а
Эй, штору!

*Сталёвае жалюзі павольна падымаецца, імкліва ўваходзяць
А р т у р а У і і Д ж ы в о л а з а х о ў н і к а м і.*

Р о м а
Артура!

І н а (цїха)
І Джывола!

Р о м а
Што такога?!
Артура, мы баяліся...
(Голасна смяецца.)

Э, чорт!
Ну, ўсё ў парадку!

У і (хрыпла).
А чаму б і не?

І н а
Мы ж думалі,-- бяда,, Падайце руку,
Шэф, сябру вашаму -- ён толькі што
Нас клікаў у агонь за вас, Артура.

*У і падыходзіць да Ромы і падае яму руку. Рома, смеючыся, бярэ яе. У той момант,
калі ён не можа працягнуць руку да рэвальвера, Джывола маланкава выхоплівае браўнінг,
прыціснуўшы яго
да сцягна, страляе. Рома падае.*

У і
Загнаць усіх у кут!

*Людзі Ромы стаяць разгубленыя; усіх, на чале з іх начальнікам Інам, заганяюць у кут.
Джывола нахіляецца над Ромам.*

Д ж ы в о л а
Ён дыхае.

У і
Дабі!
(Звяртаецца да тых, што стаяць каля сцяны.)

Раскрыта ваша змова, вашы планы
Адносна Догсбара таксама. Я
Нанёс удар апошняю хвілінай.
Супраціўляцца позна. Пакажу
Як здраджваць мне! Гняздо прадажнікаў!

Д ж ы в о л а
Усе пры зброі!
(Зірнуўшы на Рому.)
Во, заварушыўся!
Ён ажывае... Не пашанцавала!

У і
Сустрэнемся на летніку ў Дагсбора.
(Імкліва выходзіць.)

І н а (стоячы каля сцяны)
Вы гады! Вы прадажнікі!

Д ж ы в о л а (вельмі ўсхвалявана)
Агонь!

Кулямётная чарга косіць усіх каля сцяны.

Р о м а (ачуняўшы)
Джывола, чорт!
(Цяжка наварочваецца, твар яго белы.)
Што тут было?

Д ж ы в о л а
Няважна.
Двух-трох лягавых трахнулі.

Р о м а
Ты svolач!
Што ты зрабіў з людзьмі маімі?

Джывола не адказвае.

Што
З Артура?.. О, я так і знаў! Забойцы!
(Падымае галаву, азіраецца, шукаючы на падлозе труп Артура.)
Дзе ён?

Д ж ы в о л а
Пайшоў!

Р о м а (пакуль яго падцягваюць да сцяны)
Сабакі! Эх, сабакі!

Д ж ы в о л а (холодна)
Кульгавы я? Дык ты, брат, -- безгаловы?
Ідзі цяпер к чарцям сабачым, падла!

З'яўляецца надпіс.

*Лаўка кветак Джыволы. Уваходзяць Ігнацій Дольфіт
-- гэта мужчына ростам з хлопчыка -- і Бэці Дольфіт.*

Дольфіт
Не хочацца.

Бэці
Чаму ж бо? Ромы
Няма.

Дольфіт
Забіты.

Бэці
Ці не ўсё адно?
Кларк кажа, парыванні маладосці
Артура ўжо мінулі, ён пачаў
Прыстойнае, саліднае жыццё,
Збыў ён хуліганскія замашкі.
Зноў нападаць на Уі -- азначала б,
Будзіць у ім агідныя інстынкты.
Ты сам, Ігнацій, пашкадуеш першы.
Калі ж маўчаць меш, -- пальцам не зачэпяць.

Дольфіт
Не думаю, што лепш маўчаць.

Бэці
Яны --
Далёка не звяры.

З бакавога ўваходу з'яўляецца Гіры, на ім Рэмаў капялюш.

Гіры
Хэло! Вы тут?
І шэф прыйшоў. Ён будзе вельмі рады.
А я бягу, пакуль ніхто не бачыў!
Пардон! А капялюш я гэты сцібрыў
У Джыволы!
*(Рагоча, аж са столі сыплецца тынк, памахваючы рукою,
выходзіць.)*

Дольфіт
Іх свары страшныя, а смех страшней.

Бэці
Маўчы, Ігнацій, тут -- маўчы!

Дольфіт *(горка)*
Цяпер
Маўчаць усюды трэба...

Бэці

Што тут зробіш?
Усім у Цыцэра вядома: Уі
Прымае спадчыну Дагсбора. З трэстам
Збіраюцца і гандляры яднацца.

Дольфіт

Пакуль там што, а мне разбілі дзве
Друкарскія машыны. Адчуваю,--
Нядобра будзе нам!

*Уваходзяць Джывола і Уі, працягваючы рукі,
як на абдымкі.*

Бэці

Хэло, Уі!

Уі

Я рады вас пабачыць, Дольфіт!

Дольфіт

Містэр Уі,
З візітам я марудзіў...

Уі

Ну, чаго ж?
Такі адважны -- ўсюды госць жаданы.

Джывола

Тым больш такая дама!

Дольфіт

Я не ўтою,
Што я дагэтуль гонарам лічыў
Змагацца супраць...

Уі

Непаразуменне!
Нам з самага пачатку меўся сэнс
Кантакт наладзіць, мы тады маглі б
Усе завады абысці. Заўсёды
Хацеў я толькі добрага між намі.

Дольфіт

Насілле...

Уі

...я таксама ненавіджу.
Навошта сіла, дзе кіруе розум?

Дольфіт

Мая ж бо мэта...

У і

І мая -- таксама:

Абодва мы душой за росквіт гандлю.
За тое, каб гароднінны гандляр
Якому, вой!-- нясоладка бывала,
Спакойна прадаваў тавар. І мог бы
На моцную разлічваць абарону.

Дольфіт (рашуча)

І сам рашаў, ці трэба абарона.
У гэтым цвёрда я перакананы.

У і

І я. Хай сам рашае. А чаму?
Таму, што, выбіраючы свабодна
Сабе ахоўніка, ён ускладае
Адказнасць на таго, каго абраў
Сабе за сябра, і таму між імі
Давер пануе. Ё гандлі зелянінай
Найперш давер патрэбен, як і ўсюды.
Я так заўсёды гаварыў.

Дольфіт

Я рады

Ад вас пачуць тут гэта: Цыцэра
Насілля не прымае.

У і

Зразумела!

Насілле без патрэбы хто пацерпіць.

Дольфіт

Скажу я шчыра вам: інтэгравацца
З "Цвятай капустай" -- вынік будзе страшны:
У Цыцэра хаос крывавы будзе,
Як і ў Чыкага, -- я вам не саюзнік!

Паўза.

У і

І я таксама шчыры буду, Дольфіт,
Я ведаю: раней у нас бывала,
Што парушаліся, часцей міжвольна,
Законы і маштаб маралі. Гэта
У барацьбе бывае. А сябры
Такога не дапусцяць. Мілы Дольфіт,
Я толькі аднаго хачу: каб вы
Мне верылі, мяне лічылі сябрам,
Які ў бядзе не кіне. Аніколі.
Але прашу -- я перайду да справы--
Не публікуйце у газеце вашай
Тых страшных казак, што людзей бянтэжаць.

Ці ж я прашу залішне многа?

Дольфіт

Не.

Маўчаць пра тое, што не існуе,
Не цяжка.

Уі

А калі ж узнікне спрэчка,
Па дробязі -- бо людзі ж толькі людзі, --
Дык вось, я думаю, ніхто не будзе
Крычаць: Ратуйце! Гвалт! Забойцы! Я ж
Не буду абяцаць, што аніколі
Шафёр не мацюкнецца! Ну, бывае!
Калі ж сёй-той гандляр сяму-таму
Паставіць куваль піва за дастаўку
Цвятной капусты, не крычыце з ходу --
Шантаж! Разбой!

Бэці

О, добры містэр Уі,
Мой муж гуманны.

Джывола

Гэта ўсім вядома.
Ну, раз мы ўсё абгаварылі мірна
І высветлілі ўсё, я прапаную
Вам паказаць, сябры, аранжарэю...

Уі (*прапускаючы Дольфіта наперад*)

Не, не, прашу вас, містэр Дольфіт!

*Яны ідуць аглядаць лаўку кветак. Уі вядзе Бэці,
Джывола -- Дольфіта. Потым яны знікаюць за кашамі
з кветкамі. З'яўляюцца Джывола і Дольфіт.*

Джывола

Японскія дубкі-банзаі, гляньце.

Дольфіт

Тут цэлы год цвітуць над воднай гладдзю.

Джывола

Прыгожа так звісаючы з разэтак.

Дольфіт

Як той казаў: зладзюгам не да кветак.

Праходзяць. Уваходзяць Бэці і Уі.

Бэці

Насілле -- горшы козыр мацака.

У і

Найлепшўы козыр -- з бізун ом рука.

Б э ц і

Найлепш за ўсё -- разумны аргумент.

У і

Ды не таму, хто сплюндраны ушчэнт.

Б э ц і

Не сумяшчаюцца правы і зброя.

У і

Рэальная палітыка -- вось хто я.

Праходзяць. Уваходзяць Д ж ы в о л а і Д о л ь ф і т.

Д о л ь ф і т

Інтрыгі і падман -- не доля кветак.

Д ж ы в о л а

Ці не таму і я люблю іх гэтак.

Д о л ь ф і т

Жывуць у доглядзе, сярод пяшчоты.

Д ж ы в о л а (хітра)

Нягож! Няма газет, няма й турботы!..

Праходзяць. Уваходзяць Б э ц і і У і.

Б э ц і

Пра вас я чула, быццам вы --- спартанец.

У і

Я проста не люблю курцоў і п'яніц.

Б э ц і

Дык вы, сказаць павінна я,-- святы.

У і

Жыву я без ілюзіяў пустых.

Праходзяць. Уваходзяць Д ж ы в о л а і Д о л ь ф і т.

Д о л ь ф і т

Як добра жыць у гэтакіх прыродзе.

Д ж ы в о л а

Няблага. Еж, і пі, і спі -- дыг годзе!

Праходзяць. Уваходзяць Б э ц і і У і.

Бэці

Вы верыце! Якой жа цэрквы -- сын?

Уі

Мадам, скажу вам, я -- хрысціянін.

Бэці

А як жа, скажам, дзесяць заветаў?

Уі

Жыву, не думаю пра глупства гэта.

Бэці

Даруйце мне маю настырнасць, пане,--
Як з прынцыпамі ў сацыяльным плане?

Уі

Я сацыяльны ўвесь наскрозь, мадам,
За лёс багатых я жылот аддам.

Праходзяць. Уваходзяць Джывола і Дольфіт.

Дольфіт

Вось гэтыя -- як з мёртвае натуры.

Джывола

О так, без іх хаўтуры не хаўтуры.

Дольфіт

Пардон, забыўся, кветачкі ж -- ваш хлеб.

Джывола

О так, смерць самы лепшы мой кліент.

Дольфіт

Я спадзяюся, вы з ёй не ў хаўрусе?

Джывола

Усіх згаворлівых я не баюся.

Дольфіт

Грахоў так набярэцца пад завязкі.

Джывола

Да мэты можна йсці праз кветкі й краскі.

Дольфіт

Вядома.

Джывола

Бледны вы.

Дольфіт

О, пахі тут такія...

Д ж ы в о л а

Ў вас на пылок і пахі алергія.

Праходзяць. Уваходзяць Б э ц і і У і.

Б э ц і

Я рада дамаве вашай з мужам.

У і

Не сумняваюся, цяпер мы дружым.

Б э ц і

Сябры, здабытыя ў нягодах сумных...

У і (кладзе ёй руку на плячо)

Люблю жанчын здагадлівых, разумных.

*Уваходзяць Д ж ы в о л а і Д о л ь ф і т -- ён увесць
збялелы. Заўважае руку У і на плячы сваёй жонкі.*

Д о л ь ф і т

Ну, пойдзем, жонка.

У і (ідзе насустрач яму, працягвае руку)

Прынялі рашэнне,

І гэта, містэр Дольфіт, вельмі добра!

Усім яно паслужыць на дабро.

Саюз такіх людзей, як вы і я,--

Зарука поспеху.

Д ж ы в о л а (дае Бэці кветкі)

Прыгожае пасуе

Да прыгажосці!

Б э ц і

Паглядзі, Ігнацій!

Бывайце, містэр Уі!

Выходзяць.

Д ж ы в о л а

Ну, скляпалі!

Канцы!

У і (змрочна)

Не падабаецца мне ён.

З'яўляецца надпіс.

Пад царкоўны звон за труною, якую нясуць у маўзалеі горада Цыцэра, ідуць Бэці Дольфіт у жалобе, Кларк; Уі, Гіры і Джывола нясуць кожны вялікі вянок. Уі, Гіры і Джывола, перадаўшы вянкi, застаюцца каля ўваходу ў маўзалеі. Адтуль чуецца голас святара.

Голас святара

Заўчасна стрэўшы смерць, Ігнаці Дольфіт
Спакой тут знойдзе. Пройдзена дарога,
Не барышамі складзеная, -- працай,
Той працай, што прыносіла багацце,
Ды не таму, хто памнажаў яго
І хто дачасна адышоў ад свету.
Каля нябеснай брамы сам архангел
Руку ўскладзе прышэльцу на плячо
І скажа: "Гэты чалавек пранёс
Цяжар вялікі". Ў гарадской управе,
На пасяджэннях моўчкі пасядзяць,
Чакаючы, што слова скажа Дольфіт.
Ахвотна грамадзяне йшлі за ім.
Ён быў сумленны. Сёння з ім памерла
Сумленне горада. Ён быў патрэбны,
Найбольш цяпер, і ён пайшоў ад нас,
Пайшоў ад нас той чалавек, які
Умеў ісці дарогаю наўпрост,
Які грамадскія законы ведаў.
Ён ростам быў малы, вялікі духам.
Зрабіў сваю газету ён амбонам,
І гэты гучны голас чуўся ўсюды,
Прасторы і граніцы перамогшы.
Ігнаці Дольфіт, спі спакойна. Аман.

Джывола

Тактоўны пастар наш: пра тое, як
Сканаў газетчык, -- ані слова.

Гіры (на ім Дольфітаў капялюш)

Мае

Ён не тактоўнасць -- семярых дзяцей.

З маўзалея выходзяць Кларк і Мальберы.

Кларк

Вы, свалата, пастойце над труною,
Каб ісціна не выпаўзла наверх?

Джывола

Ах, Кларк, навошта груба так? Ці можна
Так лаяцца ў святыні? Ды і шэф
Не любіць жартаваць.

Мальберы

Ах, душагубы!

Ігнаці Дольфіт слова не парушыў,
І ён маўчаў.

Д ж ы в о л а

Заслугі мала ў тым -
Дапамагаць маўчаннем. Хочам мы
Падтрымкі не маўчаннем, а высокім
І гучным словам.

М а л ь б э р ы

Ён адно сказаў бы:
Вы -- душагубы!

Д ж ы в о л а

Дольфіта прыбраць
Была патрэба. Ён быў тая пора,
Якая выдзяляла пот у сіх
Спалоханых зеляшчыкоў. Запахла
Крывавым потам баязліўства.

Г і р ы

Вам
З капустай вашай ці патрэбен рынак?
Ці не?

М а л ь б э р ы

Нам не патрэбныя забойствы!

Г і р ы

Чысцюлі, бач! Вам рэжам быдла мы,
А ростбіфы яшчэ са смакам вы!
Крычыце: мяса! Лаеце пасля
На кухні кухара, што вострыць нож!
Вы -- ёлупы, на нас маліцца трэба,
А не крычаць! Ану дамоў!

К л а р к

Ах, Кларк,
У чорны дзень ты іх прывёў да нас.

К л а р к

Я ведаю.

Абодва панура выходзяць.

Г і р ы

Не паступайся, шэф! Хай не азмрочаць
Нам гады свята нашага!

Д ж ы в о л а

Ша!-- тут Бэці!

З маўзалея выходзіць Б э ц і Д о л ь ф і т, яе падтрымлівае пад руку ж а н ч ы н а. У і

*робіць некалькі крокаў ёй на сустрач.
З маўзалея чуецца арганная музыка.*

У і

Прыміце, місіс Дольфіт...

Яна моўчкі праходзіць міма.

Г і р ы (крычыць)

Эй, пастой!

Яна спыняецца, наварочваецца. Відаць, што твар у яе белы.

У і

Прыміце спачуванне, місіс Дольфіт!
Ваш муж пакінуў гэты грэшны свет,
Але гародніна жыве. Хай нават
Забыліся вы пра сваю капусту,
Хай слёзы слепаць вашы вочы, толькі ж
Трагедыя няхай вас не прымусіць
Забыць, што кулі подлых тэрарыстаў
Грузавікі з капустаю цяляюць,
Што газа льецца на капусту вашу,
На мірную капусту. Толькі ж я,
Я побач з вамі, нашу абарону
Прашу прыняць. Што скажаце на гэта?

Б э ц і (узвёўшы вочы ў неба)

О Божа! Дольфіт не астыў яшчэ!

У і

Смуткую разам з вамі я па сябры,
Забітым хціва з-за вугла рукою
Падступнаю.

Б э ц і

Так, Дольфіта забіла
Рука, якую ён з даверам паціскаў.
Дык ці не ваша?

У і

Гэта зноў паклёпы,
Цкаванне, закіды, ліхія чуткі,
І нежаданне зразумець мяне,
І недавер да шчырасці маіх пачуццяў,
Фальшывая інтэрпрэтацыя
Маіх найлепшых парыванняў сэрца
Як дзеянняў варожых, адхіленне
Маёй працягнутаі рукі!

Б э ц і

Рукі,
Якая душыць.

У і

То была праява
Маёй з ім дружбы!

Б э ц і

Як удаў хацеў
Быць сябрам трусіку!

У і

Вы чулі гэта!
Вось так мяне стараюцца прывеціць!
І Дольфіт гэтак вась лічыў імкненне
Маё сардэчнае, парыў мой шчыры
Сухім разлікам, а вялікадушнасць
Праявай слабасці. На ўсё, што я
Прапанаваў, ён адказаў маўчаннем.
Не цёплаю падтрымкай сэрца,
А я ж надзею меў, што на мае
Амаль уніжаныя просьбы-мольбы,
За дружбу,-- узаемнасцю адкажа!
Але дарма! Мне кінулі пагарду
У твар. І нават гэтае маўчанне,
Нам абяцанае з панурым жалем,--
Парушыць радыя з нагоды першай!
Крычаць пра жахі, распускаюць плёткі
Пачварныя!.. Вазьміце пад увагу --
Цярпенне лопнуць можа!

Б э ц і

Слоў не маю.

У і

У сэрцы словы ёсць.

Б э ц і

Дык гэта сэрца
Гаворыць з вас так красамоўна?

У і

Я
Кажу, што адчуваю.

Б э ц і

І няўжо
Так можна адчуваць? Я веру, веру!
Вы забіваеце са шчырым сэрцам!
Вы шчырыя ў той самай меры, як
Хтось іншы шчыры ў цноце і даброці!
Падману верыце, як вераць праўдзе!
Нязменна ж любіце заўсёды -- здраду!
Сумленныя ў падмане! У карысці--
Вы бескарыслівы! І не падкупіш

Высакародным парываннем вас!
Адно звярыны пал натхняе вас!
І кроў! І гвалт! Вы дыхаеце імі
З найбольшай асалодай! Подласць вас
Да слёз расчульвае. А дабрыня
Вам ненавісная і выклікае
Ў вас прагу помсты!

У і

Прынцып, місіс Дольфіт,
Такі ў мяне, што апанента я
Ніколі не перапыняю, нават
Калі мяне ён бэсціць. Так, я знаю:
У вашых колах я -- вялікі нелюб,
Маё паходжанне -- а я, я сын
Кварталаў Бронкса -- лічаць мне віною.
"Ён ахламон вясковы, ён не знае,
Які відэлец выбраць для дэсерту!
Ну, ці ж яго ў камерцыю пускаць?
Як толькі мова зойдзе пра тарыфы,
Ён хап! за нож адразу! Не, так справы
Не робяцца! Ён непатрэбны нам!"
Я, місіс Дольфіт, прасты, называю
Усё назовамі сваімі, толькі ж
І гэтага ніколі не даруюць.
Са мною варагуюць толькі прымхі,
Перамагчы магу іх я рукамі
І справамі сваімі. Місіс Дольфіт,
Вы звязаныя з гандлем зелянінай.
І я. І гэта паміж намі мост.

Б э ц і

Яго не перакінеш цераз прорву,
На дне якое -- труп!

У і

Мой горкі вопыт
Падказвае, што з вамі гаварыць
Павінна я па-дзелавому: я --
Палітык уплывовы, вы -- у гандлі
Кароль капусты. Адкажыце мне:
Што вы намыслілі ў тым гандлі? Бо
Жыццё ідзе, не заўважаючы
Няшчасцяў нашых.

Б э ц і

Так, жыццё ідзе,
Якраз таму я і хачу сказаць
Усім пра пошасць, пра пагрозу людзям!
Нябожчыку я прысягну: свой голас
Узненавіджу я, калі ён скажа:
"Хачу абедаць", "Добры дзень!", "Дабранач!",
А не найбольш патрэбнае "Забіце

Артура Уі!"

Гіры (з пагрозай)
Дзетачка, цішэй!

Уі
Вакол магілы. Для пяшчотных слоў
Яшчэ не час. А я ж кажу пра справы,
Не пра нябожчыкаў.

Бэці
Ах, Дольфіт, Дольфіт!
Нашто мяне пакінуў?

Уі
Праўда ваша.
Вы зразу мейце, Дольфіта няма.
Хто ў Цыцэра падыме голас супраць
Тэрору, здэкаў, гвалту і насілля?
Нічым вам страту не кампенсаваць!
Няма апоры вам у дзікім свеце,
Няма вам абароны. Шанец ваш
Апошні -- я!

Бэці
Вы кажаце такое
Ўдаве таго, каго ж вы і забілі?
Пачвара! Ведала я і чакала,
Што прыйдзеце сюды, каб звінаваціць
Кагосьці іншага за подласць вашу.
"Не я, а ён!", "Не ведаю нічога!",
"Я згвалчаны",-- крычыць сам гвалтаўнік,
"Забойства! Помста!"-- ўсім крычыць забойца.

Уі
Мой план адзін: абараняць вас трэба.

Бэці (слаба)
Не пройдзе ён!

Уі
А мы пабачым.

Бэці
Божа,
Абарані ад абароны нас!

Уі
Які ж дасце вы мне адказ?
(Працяг вае ёй руку.)
На дружбу
Ці будзе згода ваша?

Бэці

Не і не!
(З жахам выбягае.)

З'яўляецца надпіс.

14

*Спальня Артура Уі ў гатэлі "Мамот". У і, якога мучаць кашмары,
варочаецца ў ложку. На крэслах сядзяць ягоныя а х о ў н і к і,
трымаючы рэвальверы на каленях.*

Уі (у сне)

Прэч! прэч, крывавыя! Спагаду майце!

Сцяна за ім робіцца празрыстай.

З'яўляецца д у х Э р н э с т а Р о м ы; у лobe рана ад кулі.

Рома

І гэта ўсё табе не дапаможа --
Разня, падступства, лютасць і пагрозы --
Усё дарма, Артура. Бо гнілы
Ў тваіх зладзействаў карань. І яны
Не расцвітуць! А здрада -- гной! Хлусі
І рэж тых Дольфітаў і Кларкаў, а--
Сваіх не руш! Ты чуў, Уі! Не руш!
Хоць апляці сваёю змовай свет,
А змоўшчыкаў не руш! Усю тапчы,
Усё драсуй, а ногі беражы!
Усім у твар хлусі, а той вунь твар,
У люстры вунь, не мерся падмануць!
Ты мне нанёс удар, але, Артура,
Нанёс удар сабе. Я сябрам быў
Табе яшчэ тады, калі цябе
Ўсе вышыбалы зналі. Я цяпер--
У небыцці, а ты на "ты" з усімі
Гаспадарамі вашага жыцця.
Ты ўзвышаны быў здрадай, будзеш здрадай
І скінуты. Як ты прадаў свайго
Памочніка Эрнэста Рому, так і ўсіх
Ты прадасі, і прададуць цябе.
Зямля сырая пахавала Рому,
А не твая, Артура Уі, здрада.
Яна стаіць, яе хістае вецер,
Над ціхімі магіламі, і людзі
Глядзяць і бачаць. Прыйдзе, прыйдзе дзень,
Калі ахвяры ўсе твае паўстануць,
Усе, каго забіў ты і заб'еш,
І пойдуць на цябе сцяной суцэльнай,
І ты, акружаны нянавісцю,
Шукаць меш абароны... Як і я
Шукаў яе, як я крычаў, і кляў.--

Крычы, клянi! Зямля маўчыць, не чуе...

У і (ускоквае)

Згiнь, гад! Страляйце! Згiнь! Вы там паснулі?

Ахоўнікі страляюць у тое месца сцяны, на якое паказвае Уі.

Р о м а (знікаючы)

Страляйце, кулі не бяруць мяне!

15

Сiці. Сход чыкагскіх г а н д л я р о ў г а р о д н і н а й.

Яны вельмі бледныя.

П е р ш ы г а н д л я р

Шантаж! Забойства! Гвалт! Рабунак! Рэкет!

Д р у г і г а н д л я р

А тут пакора! Рабалепства! Страх!

Т р э ц і г а н д л я р

Не, не пакора! Ё студзені да нас
У лаўку пруща двое: рукі ўгору!
Я іх адразу спапяліў пагардай
Ды так спакойна ім кажу: панове,
Я саступаю сіле, -- паказаўшы,
Што з імі нават знацца не хачу
І не ўхваляю іхняга ўварвання.
Я строгі быў. Мой непакісны ўпор
Ім гаварыў: ну, што ж, бярыце касу,
Але, калі б не зброя ваша...

Ч а ц в ё р т ы г а н д л я р

Слушна.

А я ўмываю рукі! Так сказаў
Я жонцы.

П е р ш ы г а н д л я р

Вось, што значыць баязлівасць!
Ды не -- разлік! Здавалася, аддаць
Ім моўчкі касу, душагубы тыя
Узяўшы пойдучь. Аж -- зусім не тое!
Шантаж! Забойства! Гвалт! Рабунак! Рэкет!

Д р у г і г а н д л я р

А з намі так і трэба! Без хрыбта
Мы ўсе!

П я т ы г а н д л я р

Ды не -- без зброі! Морквай я
Гандлюю. Я не гангстэр.

Трэці гандляр

Спадзяюся,
Сабака гэты на такіх нарвецца,
Якія іклы ім свае пакажуць.
Няхай паткнуцца толькі дзе яшчэ.

Чацвёрты гандляр

У Цыцэра, напрыклад!

*Уваходзяць гандляры гароднінай з Цыцэра.
Яны белыя як снег.*

Гандляры з Цыцэра

Хэло, чыкагцы!

Гандляры з Чыкага

Хэло, сябры з Цыцэра! Хэло!
Што прывяло вас?

Гандляры з Цыцэра

Выклікалі нас.

Гандляры з Чыкага

А хто?

Гандляры з Цыцэра

Ды ён жа.

Першы гандляр з Чыкага

Як ён можа вам
Даваць каманды?

Першы гандляр з Цыцэра

Ён узвёў курок!

Другі з Цыцэра

Прышлося гвалту саступіць.

Першы з Чыкага

Пракляце! Баязліўцы! Не мужчыны!
Суду няма у Цыцэра?

Першы з Цыцэра

Няма.

Трэці з Цыцэра

Ужо няма.

Трэці з Чыкага

Змагацца трэба, людзі!
Спыніце пошасць і чуму спыніце!
Не дапусціце, каб пажэрла вас

Там саранча.

Першы з Чыкага

Другі, дзесяты горад,
А там ён -- цэлы горад праглыне.
Дзеля краіны ўсёй -- змагайцеся!

Другі з Цыцэра

За ўсю краіну -- мы? Хай іншыя.
А мы ўмываем рукі...

Чацвёрты з Чыкага

Мы, галганы,
Мы верым, быццам на такіх нарвецца,
Якія іклы ім свае пакажуць.

*Пад гукі фанфараў з'яўляюцца Артура Уіі Бэці
Дольфіт (уся ў жалобным), за ёю -- Кларк, Гіры,
Джывола і ахоўнікі. Уі праходзіць наперад.
На заднім плане становяцца строем ахоўнікі.*

Гіры

Хэло? З Цыцэра ўсе тут?

Першы з Цыцэра

Усе.

Гіры

Чыкагцы тут?

Першы з Чыкага

Усе.

Гіры (Уі)

Усе сабраны.

Джывола

Ласкава просім, гандляры! Наш трэст
"Цвятной капусты вам перадае
Сардэчнае вітанне.

(Кларку.)

Містэр Кларк, прашу.

Кларк

Паведамляю навіну: пасля
Перагавораў доўгіх, што ішлі
Не так ужо і гладка (выдам тайну!),
Аптовы гандаль Бэці Дольфіт стаў
Партнёрам нашае "Цвятной капусты".
Цяпер усім пачне рабіць пастаўкі
Мной памянёны трэст. Тут відавочны
Ваш поўны выйгрыш: у надзейнасці!
Мы ўжо зацвердзілі усе расцэнкі --

Крыху павышаныя. Місіс Дольфіт,
Вы сталі сябрам трэста, дык дазвольце --
Я вам руку пацісну.

Кларк і місіс Дольфіт паціскаюць адно аднаму рукі.

Д ж ы в о л а

Мае слова

Артура У і.

У і (надыходзіць да мікрафона)

Гандляры Чыкага

І Цыцэра! Сябры! Суграмадзяне!
Калі сумленны містэр Догсбара
Мяне паклікаў год таму назад
І папрасіў узяць пад абарону
Чыкагскі гандаль зелянінай, я
Расчуліўся, хоць не зусім быў пэўны,
Ці апраўдаю я яго давер.
Памёр Дагсбора. Завяшчанне старца
Вядома вам. Нябожчык пасылае
Падзяку мне, як названаму сыну,
За ўсё, што я зрабіў з тае гадзіны,
Калі згадзіўся на ягоны заклік.
А гандаль зелянінай -- морквай,
Капустай, буракамі -- у Чыкага
Ад сёння пад надзейнай абаронай.
А потым я прыняў і іншы заклік:
Ігнаці Дольфіт упрасіў мяне
Пад абарону Цыцэра прыняць.
Згадзіцца мусіў я. Але паставіў
Адну умову: хай мяне папросяць
Самыя гандляры. Забараніў
Рабіць на Цэцэра любыя ўціскі!
Ваш горад можа сам абраць мяне!
Я не хачу, каб паблажалі мне,
Праз зубы цэдзячы: "ну добра, хай!"
Ці моршчыліся каб, крывілі губы,
Згаджаючыся на мяне. Хачу,
Каб радасна крычалі ўсе: "Яго!"
І вось, калі сказаў, чаго хачу,,
Чаго ж хачу,-- хачу у поўнай меры,
Я зноў звяртаюся да вас, чыкагцы.
Мяне вы добра ведаеце: веру,
Што па заслугах цэніце мяне.
Дык вось: хто за мяне? Зазначу ў дужках,
Што хто не за, той супраць і няхай
Пасля шкадуе сам. Усё, я скончыў.
Вы можаце свабодна выбіраць.

Д ж ы в о л а

Паслухайце спачатку, місіс Дольфіт,
Чый муж адстойваў вашы інтарэсы!

Бэці

Сябры! Цяпер, калі заступнік ваш,
Мой незабыўны муж, Ігнацій Дольфіт,
Сышоў...

Джывола

Пад покрыў Бога!

Бэці

І не можа
Вас падтрымаць -- я раю: абярыце
Заступнікам сваім Артура Уі,
Як я яго абрала ў цяжкі час,
Яго бліжэй і лепш спазнаўшы.

Джывола

З Богам!

Гіры

Хто за, падымем рукі!

Некаторыя адразу падымаюць рукі.

Адзін з Цыцэра

Выйсці можна?

Джывола

Любы свабодны, хай што хоча, робіць.

*Гандляр з Цыцэра нерашуча выходзіць. За ім -- два ахоўнікі.
Чуецца стрэл.*

Гіры

Так. Вы цяпер! Які свабодны выбар?

Усе падымаюць рукі, кожны цягне ўгору абедзве рукі.

Джывола

Шэф, рэферэндум скончаны, усе:
І з Цыцэра, таксама ж і з Чыкага
Усхвалявана дзякуюць табе
За тое, што бярэш пад абарону.

Уі

Падзяку вашу горача прымаю.
Пятнаццаць год назад, калі я, сын
Кварталаў Бронкса, беспрацоўны, лёсам
Пакліканы, пачаў свой шлях у горад
Чыкага разам з вернымі сямяю
Таварышамі,-- марыў моцны мір
Заваяваць для гандлю зелянінай,
Было ў той час нас мала, хто натхнёна

Імкнуўся забяспечыць гэты мір.
Цяпер нас шмат! І моцны мір у гандлі
Не мара, а рэальнасць. Доўгі мір
Каб забяспечыць вам, я загадаў
Сюды даставіць новыя прылады:
Браневікі, гранаты, кулямёты
І сотняў пяць дубінак эластычных:
Бо абароны нашай сёння просяць
Усе -- не толькі ў Цыцэра й Чыкага,
Але і ў іншых гарадах: Дэтройт,
Таледа, Бостан, Вашынгтон, Нью-Йорк!
І там капусту любяць. Флінт, Атланта,
Лінкольн! Дыега! Санга-Фэ! Сэнт-Пол!
Шайен! Чарлстон! Калумбія! Лас-Вэгас!
Усім адно: "Абарані, Артура!"
І абароніць, і паможа Уі.

*Б'юць барабаны, фанфары.
Падчас прамовы з'яўляецца надпіс.*

ЭПЛОГ

Вучыцеся глядзець, самкнуўшы вочы,
І дзейнічаць, не галаву марочыць.
Вы лічыце, што чалавецтву годзе,
Адправіць к чорту чортава выроддзе?
Не радуіцеся рана: тое лона,
Што спарадзіла гада, родзіць зло нам.

ХРАНАЛОГІЯ

Надпісы, якія з'яўляюцца ў канцы кожнай сцэны

Сцэна 1

1929 -- 1932. Сусветны крызіс моцна ўдарыў па Германіі. Калі ён дасягнуў свайго апагею, прускія юнкеры зрабілі некалькі спробаў атрымаць пазыку у дзяржавы. Доўга гэтыя спробы не давалі плёну. Рэйнскія прамыслоўцы мараць пра заваёвы.

Сцэны 2

Памешчыкі, спрабуючы зацікавіць прэзідэнта Гіндэнбурга сваімі патрэбамі, падносяць яму ганаровы дарунак -- маёнтак.

Сцэна 3

Увосень 1932 года партыя Гітлера і ягоная асабістая гвардыя стаялі перад пагрозай фінансавога краху, а значыцца, неадкладнага роспуску. Гітлер пачаў рашуча дамагацца ўлады. Але яму доўга не ўдавалася атрымаць аўдыенцыю ў Гіндэнбурга.

Сцэна 4

У студзені 1933 года прэзідэнт Гіндэнбург некалькі разоў адмаўляўся прызначыць лідэра нацыянал-сацыялісцкай партыі на пасаду рэйхсканцлера. Але ён баяўся расследавання скандальнай справы з "усходняй дапамогай", у якой ён быў сам замешаны. За падараваны яму маёнтак Нойдэк Гіндэнбург узяў дзяржаўныя грошы і патраціў іх не па прызначэнні.

Сцэна 5

Калі рэйхсканцлер генерал Шлейхер загразіў прэзідэнту выкрыццём фінансавых афераў і злоўжыванняў, Гіндэнбург 30 студзеня 1933 года перадаў Гітлеру ўладу. Следства было спынена.

Сцэна 6

Паводле некаторых крыніц Гітлера вучыў дэкламацыі і сцэнічнай пластыцы правінцыйны актор Бызіль.

Сцэна 7

У лютым 1933 года загарэўся будынак рэйхстага. Гітлер звінаваціў сваіх праціўнікаў у падпале і падаў сігнал да ночы доўгіх нажоў.

Сцэна 8

Пасля гучнага судовага працэсу пра падпал Рэйхстага трыбунал у Лейпцыгу прыгаварыў да пакарання смерцю звар'яцелага валацугу. Сапраўдныя падпальшчыкі выйшлі сухія з вады. З таго часу германская юстыцыя працуе на Гітлера.

Сцэны 9 і 10

Блізкая смерць Гіндэнбурга выклікала жорсткія разборкі ў лагеры нацыстаў. Уплывовыя колы патрабавалі адхіліць Эрнста Рэма. Неўзабаве дайшло да акупацыі Аўстрыі.

Сцэна 11

У ноч на 30 чэрвеня 1934 года Гітлер учыніў напад на свайго сябра Эрнста Рэма ў гатэлі, дзе Рэм чакаў яго, каб пачаць сумесныя дзеянні супроць Гіндэнбурга і Герынга.

Сцэна 12

У 1934 годзе аўстрыйскі канцлер Энгельберт Дольфус згадзіўся на патрабаванне Гітлера -- забараніць аўстрыйскаму друку нападаць на нацысцкую Германію.

Сцэны 13

Акупацыя Аўстрыі папярэднічала забойства Энгельберта Дольфуса, аўстрыйскага канцлера. Нацысты нястомна вербавалі ў Аўстрыі прыхільнікаў.

Сцэна 15

11 сакавіка 1938 года Гітлер уступіў у Аўстрыю. Ва ўмовах нацысцкага тэрору 98 працэнтаў выбаршчыкаў галасавалі за Гітлера. Германія ступіла на шлях заваёваў. Пасля Аўстрыі настала чарга Чэхаславакіі, Польшчы, Даніі, Нарвегіі, Галандыі, Бельгіі, Францыі, Румыніі, Балгарыі, Грэцыі.

Бэргальт Брэхт (Ойген Бэргальд Фрыдрых Брэхт, 1898 – 1956) – найбуйнейшы марксісцкі драматург XX стагоддзя, лірык, празаік, тэатэтык і рэжысёр.

«Узлёт Артура Уі, які можна было спыніць» (1941 г.) -- трагіфарс, гангстэрская гісторыя класічным вершам, якая, перанесеная на амерыканскую глебу, вельмі дакладна ілюструе, як пры капіталізме робіцца палітыка, як Гітлер і ягоная кліка, альбо ж і яго пазьнейшыя сімпатызаны прыходзілі да ўлады.

Спектакль паводле гэтага твору быў пастаўлены ў Мінску рэжысёрам тэатра «Вольная сцена» В. Мазынскім. Прэм'ера спектакля была забаронена. Пазьнейшыя паказы спектакля пацвердзілі здагадку – улады ўмеюць чытаць алегорыі, умеюць пазнаваць сваіх. Як кажучь дасведчаныя людзі, розныя такія алегорыкі якраз і сталіся галоўнай прычынай ганенняў на рэжысёра і развалу тэатра.

Натуральна, у прэсе твор на беларускай мове не публікаваўся, у Ітэрнэце -- упершыню на сайце Kamunikatu, цяпер вось, сёння.

Wasil Siomucha

KAMUNIKAT.ORG